

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2016/03-04 szám

Tartalom

Villám

- [Petőfi prófécija](#)
- [A demokratikus minimum](#)

Emlékezet

- [Ballai László: Saul fia](#)
- [Amerika elhallgatott történelme](#)
- [Íme, az ember](#)
- [Ballai László: „Göring tehetséges politikus volt”](#)
- [Lev Nyikolájevics Tolsztoj: Az újkor vége](#)
- [Állam és terror](#)
- [Homage à Umberto Eco](#)

Délibáb

- [Ady Endre: A tűz márciusa](#)
- [Ady Endre: Csaba új népe](#)
- [Ady Endre: A magyar tanítókhöz](#)
- [Lev Nyikolájevics Tolsztoj: Holsztomer](#)
- [Bálint György: Petőfi.](#)
- [Bálint György: Szergej atya példázata](#)
- [A hulláégető](#)
- [Dull Ernő: Hol vannak a hollók?](#)
- [Lukáts János: Az utcaseprő sepreget](#)
- [Ballai László: Borges és Berkley](#)
- [Karinthy Frigyes: Ellenség](#)
- [Nándi Mihály: Autót veszek](#)
- [Le Fondant: A sertés és a kerítés](#)

Húrok

- [Nándi Mihály: „A parasztság nem ment el”](#)
- [Vasáros András: In memoriam Nikolaus Harnoncourt](#)

Villám

Petőfi próféciaja

Amikor 1847-ben Petőfi Sándor megírta a *XIX. század költői* című versét, nem kevesebbet tett, mint hogy a hit értelmét teológiai szintről etikaira emelte, a hithez fűződő cselekvésként pedig a liturgia színjátás helyett a társadalmi haladásért folytatott harcot jelölte meg. Petőfi hite a szabadságban öltött testet. De nem valami megváltás utáni elvont szabadságban, hanem az evilági társadalmi egyenlőségben, amelyben nincs szükség alázatos görnyedezésre vagy csúszás-mászásra. Petőfi politikai ideálja a polgári demokrácia volt, amely a teljes jogegyenlőség mellett a kulturális és anyagi felemelkedést is lehetővé teszi az ország minden lakója számára.

Petőfi 1847-ben világosan látta, milyen lépések szükségesek ahhoz, hogy Magyarország több évszázados aléltság után a modern európai nemzetek sorába léphessen. Jól ismerte fel, hogy a politikai elit, a nemesség – cselekvőképesnek tűnő – képviselői nem alkalmasak e program következetes végrehajtására. Tudta, hogy a haladásnak számtalan kerékkötője lesz, akik majd hamis próféciaikkal tévesztik meg saját honfitársaikat. Úgy gondolta, hogy neki és a forradalmi értelmiségnek kell a társadalomformáló események élére állnia – és helyesen gondolta.

Petőfi csaknem mindent helyesen gondolt el, és a cselekvés pillanatától, 1848. március 15-től mindent helyesen tett – nem egyszer progresszív lépésre kényszerítve az országgyűlést és a kormányzatot. Petőfi azonban tévedett abban, hogy követni fogják „tűzön-vízen át”, és Magyarországon a fejlődést akarók lennének többségben, akik a társadalmi igazságosság kérdését saját anyagi gyarapodásuknál is fontosabbnak tartják. Következésképpen abban is tévedett, hogy a magyar nemzetnek nem a szempillákra álmodt hintő hamis prófétákra van szüksége. E heroikus tévedésbe legnagyobb költőnk halála óta minden szabad magyar értelmiségi beleesik...

A demokratikus minimum

Annak a személynek, aki jelenleg Magyarország, egy Európai Unió tagállam miniszterelnöke – már csak hivatali esküje alapján is – legfőbb feladata a demokrácia feletti őrökösés, és a

legszigorúbban tartózkodnia kellene a demokrácia értelmét kifordító kettős beszédétől. E mesterkedésével ugyanis tovább fokozza hazánkban a nagyon súlyos politikai deficitet. A demokrácia mindenek előtt gondolkodásmód, amely az emberek abbéli igényéből táplálkozik, hogy ragaszkodnak az önálló gondolkodáshoz és döntéshez. Erre való törekvésük során érdekeket és véleményeket ütköztetnek amelyeket – amennyiben azok nem sértőek vagy kirekesztők – kölcsönösen tiszteletben tartanak. Azt a problémát, hogy nem valósulhat meg maradéktalanul minden egyes ember vagy akár csoport akarta, a demokratikus minimum törvénye oldja meg. Eszerint a többség döntése kötelező mindenkire. Azokra is, akik nem értettek egyet vele. A magyar miniszterelnökre is, és nem csupán azért, mert aláírta a határozatot – amely történetesen 2016 februárjában a menekültek kötelező betelepítési kvótájára vonatkozott, noha megtehetette volna, hogy nem írja alá –, hanem mert a többségi határozat elutasítása egyben a demokrácia elutasítása, sőt az anarchiára való felszólítás. És az anarchia mindenek előtt a köpönyegforgató percpolitikusokat söpri el...

Emlékezet

Ballai László: Saul fia

A Sonderkommando tagja vagyok. Csak az előttem haladó társam durva szövetből készült zubbonya hátára olajfestékkel rámásolt vörös keresztet látom, köröttem úszik a világ, vagonok, örök, hajszolva terelt foglyok képe csak homályosan keretez, nem fókuszálhatok rá, mert ha felemelem a fejemet, rám sújt valamelyik SS-őr. Mindig rohanunk, mindig parancsok harsognak felettünk, mindig nagyobb serénységre ösztökélnek, és a legnehezebb munka közben is figyelni kell arra, hogy ha német tiszt érkezik, felálljak és lekapjam a sapkámat. A sapkámat, ezt az undorító, zsíros, elkoszlott ruhadarabot.

Mint a Sonderkommando tagja kísérem a lágerbe transzportáltakat a fürdőbe, miközben a németek azt harsogják, hogy siessenek a vetkőzéssel, mert már várja őket a tea, az előttem és a mögöttem haladóval hallgatunk, mint a sír, hogy a fürdő valójában gázkamra, nem buzdítjuk őket, hogy most, a biztos halál torkában bátran nekiugorhatnak az öröknek, szemberohanhatnak a géppuskáknak, mert mi még náluk is jobban félünk – és azt hisszük, hogy túléljük, túlélhetjük őket.

Nem tudom, hogy mióta vagyok a Sonderkommando tagja, sem pedig, hogy miért lettem az, ahelyett, hogy engem is rögvest a gázkamrába tereltek volna. Csak azt tudom, hogy a legutolsó gazember vagyok. Vagy mégsem? Csupán azt teszem, amire kényszerítenek, és az előttem imbolygó vérszínű jel, a legalantasabb munka keresztje lenne az egyetlen valóság?

A *Saul fia* című film nézőjét az alkotók a speciális fókuszálási technikákkal és a premier-plánokra épülő képi világgal az első pillanattól bevonják a cselekménybe, és a film végéig arra a vívódásra kényszerítik, hogy mennyiben felelős a váznon történetekért, illetve, hogy abban a helyzetben vajon ő is megcselekedte volna mindazt, amit az előtte imbolygó mázolt kereszt viselője?

Bár a dráma alapkonfliktusát Szophoklész *Antigonéjából* kölcsönözték, és az a kérdés is felmerülhet, hogy egy náci koncentrációs táborban valóban lehetett-e annyi mozgástere bármely fogolynak, mint a film főszereplőjének – e tudálékos megállapításokat egyenesen a film szenttelen, deheroizáló hangvétele teszi értelmetlenné. Ugyanakkor Nemes Jeles László, a film rendezője nem csupán a magyar társadalom elaltatott történelemtudatát igyekszik felrázni alkotásával – amely elnyerte az Oscar-díjat is –, hanem egyenesen azt az állítást szegezi neki a nézőnek, hogy csellel vagy erővel a politikacsinálók bármikor belekényszeríthetik a legmocskosabb szerepbe is – olyan alantas tettekre ösztönözve, amelyek végbevételét elképzelhetetlennek tartja magát – ha nem szentel kellő figyelmet annak, hogy a demokrácia küzdőterén mindig érvényesítse szabad választói akaratát, és másokat is annak megtételére buzdítson.

Amerika elhallgatott történelme

„Megemlítünk néhány *olyan* mozgalmat és egyént, akik arra vállalkoztak – néha egészen hősi módon –, hogy visszatereljék az országot a helyes irányba – olvashatjuk Oliver Stone és Peter Kuznick *Amerika elhallgatott történelme* című könyvében. – Komolyan vesszük John Quincy Adams elnök 1821. július 4-ei beszédét, amelyben elítélte a brit kolonializmust, és kijelentette, hogy az USA »nem megy külföldre azért, hogy legyőzendő szörnyeket keressen magának« és »a szabadságharcon túl nem bonyolódik érdekek, cselszövés, kapzsiság, irigység és ambíció diktálta háborúkba, olyanokba, amelyek támogatnák a faji megkülönböztetést és elbitorolnák a szabadságot. Mert ha így lenne, az Egyesült Államok alapvető politikai maximái észrevétlenül a *szabadság* irányából az *erő* irányába mozdulnának.« »Ha az Egyesült Államok a világ csendőrévé válik – figyelmeztet Adams –, akkor nem lesz többé ura a saját szellemiségének.»

És valóban, az 1848 áprilisában függetlenné vált Magyarországot a nagyhatalmak közül egyedül csak a haladó szellemű Egyesült Államok ismerte el, diplomáciai kapcsolatot létesítve vele.

„Adams pontosan látta, mi vár az országra, ha feláldozza a köztársaság szellemiségét a birodalmi eszme oltárán. Ehhez járult még az, hogy az amerikai elnökök mindig is letagadták nemzetünk birodalmi múltját, és azt, hogy ez milyen hatással volt a mindenkori politikára. Ahogy Alfréd McCoy történész megfigyelte, »a birodalmak számára a múlt csupán egy távoli terület,

amely megérett az átalakításra, sőt akár az újraírásra.»

Néhány emberöltővel azt követően, hogy Adams az Egyesült Államok alapértékeinek megóvására intette honfitársait, Smeadley Butler dandártábornok így emlékezett vissza egyenruhában eltöltött éveire:

„Harminchárom évet és négy hónapot töltöttem aktív katonai szolgálatban ennek az országnak a legkeményebb haderejénél, a haditengerészetnél. Minden rangban szolgáltam, alhadnagytól vezérőrnagyig. Ez alatt az idő alatt főként a Nagy Üzlet, a Wall Street és a bankárok verőlegénye voltam. Röviden: egy zsaroló, a kapitalizmus gengsztere.

1914-ben hozzájárultam ahhoz, hogy Mexikó, nevezetesen Tampico, biztonságos hely legyen az amerikai olajcégek számára. Közreműködtem abban, hogy a fiúk a National City Banktól kényelmesen begyűjthessék a nyereségüket Haitin és Kubában. A Wall Street érdekében vagy fél tucat közép-amerikai köztársaság megerősökölésében vettem részt. A zsarolások listája hosszú, 1909 és 1912 között segítettem a Brown Brothers nemzetközi bankháznak a nicaraguai tisztogatásokban. 1916-ban lángba borítottam a Dominikai Köztársaságot az amerikai cukorérdeknek nevében. Kínában hozzájárultam ahhoz, hogy a Standard Oil zavartalanul folytathassa az ügyleteit...

Pompás gengszter voltam ezekben az években. Most, hogy visszanézek, úgy érzem Al Caponénak is adhattam volna jó néhány tanácsot. Tőle csak annyi telt, hogy három kerületben császár legyen. Én három kontinensen voltam az.»

Az *Amerika elhallgatott történelme* valószínűleg jóval sokkalóbban hat az amerikai olvasókra, mint ránk, akik a „szocialista táborban” nevelkedtünk fel, és az USA-t a történelemkönyvekben mint imperialista nagyhatalmat mutatták be nekünk, amely felelős volt a nagy gazdasági világválságért, a hirosimai és a nagaszaki atomrobbantásért, a hidegháborúért, a mccarthyizmusért, valamint a koreai és a vietnami népirtásokért, a televízió híradói pedig bőszes képanyagokkal tudósítottak a vietnami, a chilei majd a nicaraguai eseményekről, ez utóbbi kettő esetében kellőképpen kiemelve a CIA szerepét. Ha tehát nekünk, akik a Kádár-rendszerben megtanultunk a sorok között olvasni, a kép nem volt is teljesen fekete és fehér, azért azt világosan láttuk, hogy az Egyesült Államok expanzív politikája és háborúi nem elsősorban a szabadság, hanem az amerikai gazdasági befolyás kiterjesztésére irányulnak.

Az Egyesült Államokról alkotott képünk azonban igen sematikus, mivel arról még nem született magyar szerző tollából teljes és kritikai történeti munka, a „világtörténelem” kategóriáján belül pedig csak nagy vonalakban ismerhető meg egy-egy korszaka. Bizonyosak vagyunk abban, hogy ha a derék Wilson elnök pontjai teljesülhettek volna, akkor még ma is fennállna Nagy-Magyarország, hogy Eisenhowernek köszönhető az atomenergia békés célú felhasználása, és hogy Kennedy mentette meg a világot az atomkatasztrófától.

Azt még csak tudjuk, hogy Wilson hosszas latolgatás után döntött úgy, hogy az Egyesült Államok lépjen be az I. világháborúba, mert különben kimarad a háború utáni osztozkodásból, ám az ezt követő belpolitikai eseményekről még csak nem is hallottunk:

„Mivel a háborúellenes érzések mélyen gyökereztek az ország nagy részében, a Wilson-kormányzat úgy érezte, minden erővel meg kell győznie a kételkedőket a háború helyességéről. Ezért »Köztájékoztatási Bizottság« (Committee on Public Information, CPI) néven létrehozta egy hivatalos propagandairodát, amely 75 000 »négyperces embert« toborzott, hogy országszerte

rövid hazafias beszédek tartanak nyilvános helyeken, többek közt az utcasarkokon, áruházakban, villamoson, mozikban és templomokban. Úszott az ország a propagandában, amely a demokráciáért vívott nemes keresztes hadjáratként állította be a háborút, és arra biztatta az újságokat, hogy közöljenek minél több történetet a német atrocitásokról. Arra is kérte az amerikaiakat, hogy győzzék meg a háborút elítélő polgártársaikat. A CPI hirdetései felszólították a magazinok olvasóit, hogy jelentsék az igazságügyi minisztériumnak, ha »valaki pesszimistán nyilatkozik, békéért kiált, vagy kicsinyíti a háború megnyerésére tett erőfeszítéseinket«.

Wilson háborús deklarációi és a CPI »demokrácia érdekében« tett erőfeszítései azon alapultak, hogy sok amerikai számára a demokrácia afféle »szekuláris vallássá« vált, amely csak a kapitalista rendszerben képes létezni. Sokan az amerikai léttel is azonosították. Több volt ez, mint intézményrendszer. Ahogy a CPI vezetője, George Creel mondta egy alkalommal, ez a »spirituális fejlődés teóriája« Egy másik alkalommal kifejtette, hogy »nekem a demokrácia vallás, és egész felnőtt életemben mint ígét hirdetem Amerikát, a világ reménységét«.

Az újságok önként felsorakoztak a hivatalos propaganda mellett, csakúgy, mint 1898-ban, és az Egyesült Államok minden későbbi háborújában is. Victor Clark a háborús sajtót vizsgáló tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy »az amerikai hírlapkiadók önkéntes együttműködésének az volt az eredménye, hogy az amerikaiaknak sokkal hatékonyabban szabványosított érveket és információkat tálaltak fel, mint tette azt a névlegesen szigorú katonai irányítás alatt álló sajtó Németországban«.

A történészek igyekeztek megfejteni az okokat. Creel a CPI-n belül létrehozta a Polgári és Oktatási Együttműködés Részlegét a Minnesotai Egyetem történésze, Guy Santon Ford vezetése alatt. Jó néhány vezető amerikai történész – többek között Charles Bread, Carl Becker, John R. Commons, J. Franklin Jameson és Andrew McLaughlin – segített Fordnak abban, hogy népszerűsítsék az USA háborús céljait, és démonizálják az ellenséget. Ford az egyik CPI-röpirathoz írt bevezetőjében a »porosz hamelni patkányfogókról« ír: »előttük a hadisten áll, akinek feláldozták józan eszüket és emberségüket, mögöttük, a civilizáció romjai felett, véres arccal les a német nép, amelynek képét ők torzították el«.

»A német-bolsevik konspiráció« című CPI-pamflet a legellentmondásosabb az összes közül. A CPI külföldi szekciójának vezetője, Edgar Sisson által megvásárolt dokumentumok alapján az íromány azt állította, hogy Lenin, Trockij és társaik a német kormányzat fizetett ügynökei és az orosz nép elárulói voltak. E dokumentumokat Európában hamisítványként tartották számon, és ugyanezt a washingtoni külügyminisztérium is sejtette. Wilson fő külpolitikai tanácsadója, Edward House ezredes azt írta naplójában, hogy ő szólt az elnöknek, hogy ezek közzététele »lényegében hadüzenettel ér fel a bolsevik kormányzat ellen«. Wilson megértette ezt, és a közzétételt négy hónapig halasztották. Aztán – minden figyelmeztetés ellenére – az elnök és a CPI, 1918, szeptember 15-től kezdve részletekben mégis kiadta a »dokumentumokat« a sajtónak. A legtöbb amerikai újság minden kritika és kétely nélkül, kötelességtudóan közreadta a történetet. A *New York Times* például »Dokumentumok bizonyítják: Lenint és Trockijt a németek bérelték fel« címmel hozta le a sztorit. Ám az ellentmondásokra hamar fény derült. A *New York Evening Post* azzal kérdőjelezte meg a dokumentumok hitelességét, hogy »a Mr. Sisson által közzétett Iratokban szereplő legfontosabb vádakát Párizsban már hónapokkal ezelőtt nyilvánosságra hozták és egészében véve megcáfolták«. Egy héten belül a *New York Times* és a *Washington Post* is beszámolt róla, hogy Santeri Nuorteva, a Finn Szocialista Munkásköztársaság amerikai képviselője

szerint ezekről az iratokról széles körben tudták, hogy »arcátlan hamisítványok«. Sisson és Creel kiálltak az eredetiségük mellett. Az utóbbi dühösen válaszolt Nuorteva vádjaira, bolsevik propagandának minősítve azokat. Az *Evening Post* szerkesztőjének írt fenyegető levelében így hadakozott:

»Határozottan kijelentem, hogy a *New York Evening Post* nem menekülhet azon vádak elől, hogy az Egyesült Államok ellenségeit segítette és támogatta a nemzet válságos órájában. Ezeket a dokumentumokat a Kormányzat teljes támogatásával tettük közzé. Addig nem kerültek nyilvánosságra, míg meg nem győződünk abszolút valódiságukról. (...) Nem vádolom a *New York Evening Postot* azzal, hogy a németek lefizették őket, de azt állítom, hogy a szolgálatot, amelyet az Egyesült Államok ellenségeinek tettek, ezek boldogan megvásárolták volna. (...) ez az állítólag amerikai hírlap nagyobb ütést mért Amerikára, mint amekkorára német kezek képesek lettek volna.«

A Creel kérésére felállított vizsgálóbizottság – J. Franklin Jameson, a Carnegie Intézet történettudományi kutatócsoportjának vezetője és Samuel Harper, a Chicagói Egyetem orosznyelv-professzora – a hamis dokumentumok legtöbbjét hitelesnek nyilvánította. A *The Nation* című nagy tekintélyű hetilap kijelentette, hogy a dokumentumok és a bizottság jelentése »tönkretették a kormányzat és az amerikai történelmi kutatások jó hírnevét«. George F. Kennan 1956-ban egyszer s mindenkorra bebizonyította, amit nagyjából mindenki sejtett: a Sisson-dokumentumok valóban hamisítványok voltak.

A háborús propaganda készsége és felelőtlen terjesztése méltán hozott szégyent és megvetést a történészekre és más tudósokra. H. L. Mencken *American Mercury* című magazinjában 1927-ben elítélte azt a reflexszerű hazafias konformizmust, amely az ország legjobb egyetemeit is beszennyezte. Charles Angoff azt írta: »bakteriológusok, fizikusok és kémikusok a filozófusokkal, filológusokkal és botanikusokkal versengve szórtak átkokat 'a hunokra', és ezrek kezdtek kémkedni a felebarátjuk után, ha megsejtették, hogy annak a legkisebb kételye merült fel a háború szentségével kapcsolatban. A hazafias egyetemi rektorok és felügyelőbizottsági tagok szemében egy ilyen bűnös támadás az amerikai idealizmus ellen már elégséges indok volt arra, hogy azonnal kirúgják az árulókat«. [...]

Az egyetemi kampuszok az intolerancia melegágyai lettek. A háború ellen fellépő egyetemi tanárokat elbocsátották, mások igyekeztek meghúzni magukat. A Columbia Egyetem elnöke, Nicholas Murray Butler beszédben jelentette be a tanszabadság végét:

»Ami korábban megbocsátható volt, az ma megbocsáthatatlan. Ami korábban tévtan volt, az ma lázítás. Ami korábban butaság volt, az ma árulás, aminek nem volt és nem is lesz helye a Columbia Egyetemen, sem az oktatók, sem a hallgatók között. Bárki, aki ellenzi az Egyesült Államok törvényeinek hatékony végrehajtását, vagy másoknak ezt tanácsolja, illetve aki eszerint cselekszik, beszél vagy ír, az áruló. Az ilyen személyeket a vétkeik felfedezése pillanatában eltávolítjuk a Columbia Egyetemről.«

Mindez nem csak üres fenyegetés volt. 1917 októberében a Columbia bejelentette, hogy két magas rangú tanárt eltávolítottak háborúellenes magatartásuk miatt. James McKeen Cattell, az ország egyik vezető pszichológusát, és Henry Wadsworth Longfellow Dana irodalomtörténészt, a költő Longfellow unokáját a fakultás, az igazgatótanács és Butler is elítélte. A hivatalos egyetemi közlemény szerint »súlyosan megsértették az egyetemet azzal, hogy nyíltan agitáltak a háború

ellen«. A New York Times ezt úgy kommentálta, hogy „A Németország elleni hadüzenet óta Cattell professzor különösen elítélendő módon viselkedik a Columbia fakultásával szemben, mert nyíltan bírálja kormányunk háborús politikáját.” Danát azért bocsátották el, mert aktívan részt vett a háborúellenes Népi Tanácsban (People’s Council). A Columbia lépését hangosan helyeselve a Times szerkesztőségi cikkben mondta ki: »Az ’akadémiai szabadság’ fantazmagóriája nem védhet meg egy olyan professzort, aki a joggal szemben agitál, s szóban és írásban terjeszti a hitszegést. Tűrhetetlen, hogy egy tanár lázadást és árulást hirdessen, hogy olyan ideákkal fertőzze meg, vagy próbálja megfertőzni az ifjúság gondolkodását, amelyek végzetes csapást mérnének a haza iránti kötelességérzetükre.«

A következő héten Charles Beard professzor, a XX. század első felének vezető történésze, tiltakozásképpen visszavonult. Bár korábban a háború buzgó támogatója volt, és keményen elítélte a német imperializmust, most azt bírálta, hogy az egyetemi vezetés »igazgatósági tagok kicsiny, de aktív csoportja« kezében legyen, »akiknek nincs elismertségük az oktatás világában, reakciósak, nélkülözik a politikai víziót, vallásukban pedig szűk látókörűek és középkoriak.« Beard azt is kifejtette, hogy bár saját maga lelkesen támogatja a háborút, »polgártársaim ezrei nem osztják ezt a nézetemet. Az ő nézeteiket nem lehet agitációval vagy bunkósbottal megváltoztatni. A józan gondolkodásukhoz és a megértésükhöz kell szólnunk, mert ez vezet a legtöbbre«. Beard az előző tavaszon már kivívta néhány igazgatósági tag haragját, amikor egy konferencián kijelentette: »Ha mindent el akarunk hallgattatni, amit nem szeretnénk hallani, ingatag alapokra helyezzük az országunkat. Ezt az országot a tekintély tagadása és az iránta való tiszteletlenség hozta létre, és most sem lehet meggátolni a szabad véleménynyilvánítást.« Szolidaritásból még legalább két oktató mondott le, James H. Robinson történész és John Dewey filozófus pedig elítélte az elbocsátásokat, és sajnálkozásukat fejezték ki Beard visszavonulása miatt. Decemberben Beard azzal vádolta a reakciós igazgatósági tagokat, hogy a háború ürügyén »elűzik, megalázzák és terrorizálják azokat, akik progresszív, liberális vagy más, rendhagyó módon gondolkodnak olyan politikai kérdésekről, amelyeknek semmi közük a háborúhoz.« Baloldali professzorokat hasonlóképpen elűdöztek, a középiskolai tanárookra pedig »igen határozott« nyomást gyakoroltak országszerte.

A hadügyminisztérium még egy lépéssel továbbment, és az alkalmazkodó egyetemeket katonai kiképzőbázissá alakította. 1918. október 1-jén országszerte 500 kampuszban 140 000 hallgató lépett be egyszerre a hadseregbe, a Diákok Katonai Kiképző Alakulatába (Student Army Training Corps – SATC). Közlegényi státusba kerültek, és ezután a kormány fizette a tanulásuk, a lakhatásuk, az öltözködésük, a felszerelésük és ételmezésük költségeit, mindemellett közlegényi zsoldot is kaptak. A *Chicago Tribune* beszámolt arról, hogy »az amerikai főiskolás fiúk számára véget értek a gondtalan lelkesedés napjai. Az egyetem mostantól feladatokat jelent, főként a háborúra való felkészülés feladatait«. Az »alapvető« és a »kapcsolódó« – főként katonai irányú – stúdiumok heti 42 óráján túl 11-et fordítottak a katonai gyakorlatozásra. E képzés során a részt vevő intézmények diákjainak egy propagandáizű »Háborús kérdések« elnevezésű kurzust is fel kellett venniük.

Butler, miután megvívta személyes harcát az egyetemek megtisztításáért, magasabb célt tűzött ki maga elé: le akarta mondatni Robert La Folette szenátort, mert az »hitszegő módon« ellenezte a háborút. Az Amerikai Bankárok Szervezetének éves közgyűlésén, Atlantic Cityben, háromezer vadul éljenző résztvevő előtt Butler kijelentette: »Ha megengedjük, hogy ez az ember háborút indítson a nemzet ellen a kongresszusi teremben, ezzel az erővel akár mérget is tehetnénk a

háborúba induló fiúk ételébe«. La Follette-et a Wisconsini Egyetem tanárai is megtámadták: csaknem 90%-uk aláírta a háborúellenes magatartását elítélő petíciót, és jó néhányan lépéseket is tettek, hogy »eltávolítsák La Follette-et és minden hívét a közéletből«.

La Follette átvészelte a politikai megsemmisítéséért folytatott országos kampányt, de a polgári jogok ügye nem állt valami jól. A Kongresszus az ország történetének talán legelnyomóbb törvényeit fogadta el. Az 1917-ben a kémkedésről és 1918-ban a zendülésről elfogadott törvények korlátozták a szólásszabadságot, és intoleráns hangulatot keltettek a másként gondolkodók ellen. A kémkedésről szóló törvény 10 000 dollár pénzbüntetéssel és húsz év börtönnel fenyegette azokat, akik háborús időkben akadályozzák a katonai műveleteket. Mindazok ellen szólt, »akik hadiállapotban szándékosan engedetlenség vagy engedetlenséget kísérelnek meg, hűtlenül viselkednek, zendülést szítanak, vagy nem tesznek eleget az Egyesült Államok sorozási vagy behívóparancsának.« A törvény felhatalmazta Albert Burleson postaügyi minisztert – aki a szocialista Norman Thomas szavai szerint »nem tudta megkülönböztetni a szocializmust a reumatizmustól« –, hogy betiltsa bármely olyan iromány terjesztését, amely szerinte árulásra vagy engedetlenségre buzdít, vagy a kötelező katonai szolgálat ellen agitál. A következő évben Thomas W. Gregory igazságügy-miniszter meggyőzte a Kongresszust, hogy terjessze ki a törvény hatályát mindenre és mindenkire, ami és aki »az Egyesült Államokról vagy az Egyesült Államok alkotmányáról, katonai vagy haditengerészeti erejéről hűtlen, becsmérlő, trágár vagy sértő módon nyilatkozik szóban, írásban vagy nyomtatásban, (...) aki szóval vagy tettel támogat olyan államot, amely hadban áll az Egyesült Államokkal, vagy aki szóval vagy tettel sérti az Egyesült Államok érdekeit«.

A más véleményűekre lecsapó ügynökök a szövetségi bürokrácia szépen fejlődő ágazatává váltak. A szövetségi költségvetés kiadásai 1913-ban nem érték el az egymilliárd dollárt; ugyanez az összeg öt évvel később 13 milliárdra hízott.

Emberek százait börtönözték be azért, mert bírálták a háborút, többek között az Industrial Workers of the World (IWW) nemzetközi munkásszövetség elnökét, William D. Haywoodot és a szocialista Eguene Debst. Debs többször is felszólalt a háború ellen, míg végül 1918 júniusában letartóztatták, miután az ohioi Cantonban, ahol a szocialisták a sorozás ellen tiltakoztak, beszélt a tömeghez. Debs gúnyosan kérdezett rá, vajon az Egyesült Államok tényleg demokrácia-e, ha bebörtönzik azokat, akik hangot adnak nézeteiknek. »Azt mondják, egy nagy, szabad köztársaságban élünk; hogy az intézményeink demokratikusak; hogy szabad, önmagát kormányzó nép vagyunk. Ez még viccnek is rossz«. Röviden magáról a háborúról is szólt: »A háborúkat végig a történelem során a hódításért és a hadiszákmányért folytatták. Mindig az uralkodó osztály küldi a hadüzenetet, de a csatákat az elnyomottak osztálya vívja meg«. [...]

A patriotizmus álarcába bújt intolerancia bűnösnek nyilvánított mindent, ami német volt. Az iskolákban betiltották a német nyelv tanítását, és a tanároknak sok helyen hűségesküt kellett tenniük. Iowa állam a biztonság kedvéért még tovább is ment, és az 1918-as »Bábel-proklamáció« jegyében megtiltotta, hogy telefonon és nyilvános helyen bárki bármilyen idegen nyelven beszéljen; a törvényt azonnal átvette Nebraska is. A könyvtárakból sok helyen kidobták a német könyveket, a zenekarok levették repertoárjukról a német zeneszerzők műveit. [...] A hamburgert átnevezték »szabadság szendvicsnek«, a német juhászt »rendőr-kutyának«. A német származású amerikaiaknak az élet minden területén diszkriminációval kellett szembesülniük.

Nem meglepő, hogy a »100 %-os amerikaiság« nyomása alatta a másként gondolkodókat nem

csak kirekesztették, a patrióta csőcselék olykor meg is ölt egy-egy embert. A *Washington Post* azonban biztosította az olvasóit, hogy az a néhány lincselés igazán alacsony ár az »egészséges hazafiság« felíveléséért.”

Az *Amerika elhallgatott történelme* vérbeli kritikai mű. Hatalmas tényanyagot sorakoztat fel az amerikai történelem vonatkozásában mindannak bemutatására is, amit az amerikai propaganda oly gondosan igyekszik elfedni. Kendőzetlenül veszi sorra a XX. századi elnököket és hibáik alapján minősíti őket, még hozzá Kennedyt és Rooseveltet kivéve mindannyiukat negatívan. Bátran kimondja, hogy az Egyesült Államok rossz irányba halad, és rossz irányba tolja a világot is. Ám ennek okát Stone és Kuznick pusztán individuális tényezőkből, legfőképp a mindenkori elnök képességeiben jelöli meg, és nem alkotnak rendszerszintű kritikát. Holott a személy felőli megközelítésből már nyilvánvalóvá válik, hogy az elnök csak hivatalba iktatása után szembesülhet az ügyek valódi mélységével, azzal, mi az amit jobb nem bolygatni, mit kell feltétlenül folytatni, és mely kérdésekben kell tudatosan megtéveszteni a választókat, hogy töretlenül hihessenek az Amerika-ethoszból.

Az Amerikai Egyesült Államok elnöke hivatalának elfoglalásakor döbben rá arra, hogy mindazok az ügyek, amelyek a Fehér Házon kívülről oly egyszerűen megoldhatónak tűntek, valójában az egymást keresztező érdekek áttekinthetetlenül bonyolult szövedékét jelentik, és új – választott – állásában szakértők serege nélkül teljesen cselekvésképtelen. Ő maga tehát valójában a szakértői politizálás kiszolgálója, akinek lázasan figyelnie kell a közvéleményre, amely a neki tulajdonított döntésekre reagál. De hát az amerikai elnök dilettantizmusa nem az amerikai választók dilettantizmusának tükrö? (Oliver Stone – Peter Kuznick: *Amerika elhallgatott történelme*, Kossuth, 2014)

Íme, az ember

Megnyugtató érzés humánológiai vagy szociálpszichológiai értekezéseket olvasni, mert az ember elé táruló borzalmak érthetővé válnak, sőt mindig kínálkozik megoldás is a problémák megoldására és a jövőbeni konfliktusok és feszültségek elkerülésére. Amellett, hogy a receptkönyvekre jellemző egyértelműség hatja át Csányi Vilmos *Íme, az ember* című legújabb könyvét, a tudós a vallásos korszellemhez való igazodással – például a Szent Ágostonra való hivatkozással – csakúgy meghökkenti az olvasót, mint agnosztikus kijelentésével: „A modern időkben kialakult a társadalmakban egy olyan eljárás, amely által sok pénz és sok munka árán az egyes hiedelmek és a valóság közötti kapcsolat ellenőrizhető. Ez az eljárás a természettudományos módszer, amely maga is hiedelemrendszer, de ellentétben mondjuk a vallási hiedelmek rendszereivel, nyitott, napról napra változik, és alkalmas arra, de csak arra, hogy megállapítsa: ha valamely hiedelem előírásai szerint járunk el, tényleg az történik, amit a hiedelem jósol.”

Csányi Vilmos e könyvében lényegében csak korábbi – tiszteletre méltóan terjedelmes és impulzív – kutatási eredményeit közli újra, korábbi, egymással lazán összefüggő korábbi cikkeit magyarázva és ezúttal a hiedelmek témája köré rendezve, talán azért, hogy közelebb kerüljön olvasóihoz. Ám semmilyen népszerűsítő cél nem igazolhatja a tudomány vagy a szerző teljes tudományos munkásságának a cáfolatát, csupán csak olyan reveláció, mint a szabadesés vagy a relativitás felfedezése. Az az állítás azonban, hogy a természettudományos módszer maga is hiedelemrendszer ugyan villámcsapásként hathat, de csupán azért, mert nem igaz.

„A közösségről szóló hiedelmekkel helyezzük el a közösségünket és benne magunkat a világban, mintegy előre megjósolva a közösségünkkel bekövetkező eseményeket – folytatja gondolatmenetét a szerző. – Hiedelmek alapozzák meg a szociális szerepeket, mit várhatok el egy tanártól, az orvostól, a politikustól vagy óvónőtől, és melyek a saját kötelességeim. Hiedelmek nélkül az embercsoportok szétestek volna. [...] A nyelv legfontosabb funkciója éppen a közös hiedelmek kialakítása és folyamatos megújítása. [...] Újabb időkben az a legnagyobb problémánk, hogy a sok ezer különféle kultúrából összetevődött modern társadalmakban a hiedelmek nem szinkronizálódnak, egymás ellen fordulnak, nem a problémák megoldására szolgálnak, hanem éppen azokat hozzák létre.”

A hit legfeljebb a papok és a politikusok szociális szerepét alapozza meg, ám az ember nem azért megy el az orvoshoz, vagy iratkozik be a nyelvtanárhoz, mert hisz bennük, hanem az általuk nyújtott szolgáltatást tudományos képzettségük garantálja. A nyelv legfontosabb funkciója sem a hiedelmek kreálása, hanem a gondolkodás dinamikájának és eredményének, az emberi alkotó munkának a fokozása. A paradoxont Csányi az aktuálpolitika felé kanyarodással próbálja feloldani:

„Itt van például a reformok esete, amely azt is példázza, hogy a társadalom szervezői mennyire lebecsülik a hiedelmeket. Lehet, hogy valaki az íróasztala csendes magányában racionális, logikus és végrehajthatónak tűnő egészségügyi reformot munkál ki, de a várakozásával ellentétben ez csak akkor fog működni, ha a reform alapját képező új hiedelmek lényegét sok millió ember elhiszi. [...] A mi politikusaink ártalmas hiedelme, hogy ha az orvosok akkora fizetést kapnának, mint a világ más részein, és végre nem hálapénzből kellene a kiadásukat fedezni, a lakosság többi része ezt nem viselné el. Nagyon káros hiedelem ez, hiszen a hálapénz jelensége mutatja a lakosság véleményét. [...]

Végül a szervezésről. A reformot szervezők nem választják el világosan az ellátás szerveződésének és finanszírozásának problémáit a szolidaritás fontos és méltánylandó problémájától. A folytonos keveredés a rendszert átláthatatlanná, igazságtalanná, ostobává teszi.”

A nagy ellátórendszerek reformjának kérdése makrogazdasági kérdés, amelyet az ellenzék torzító propagandája nem a hiedelmek, hanem a kormány szakértelmének megkérdőjelezése és az adófizetőket érintő többletköltségek oldaláról közelít meg. A hálapénz jelensége sem a hiedelmek, hanem a tapasztalatok körébe tartozik, nevezetesen az, aki kifizeti, jobb, gyorsabb ellátást kap, és a súlyos betegnek akár az élete is múlhat rajta. Ami a szervezőket illeti, ők lehet, hogy csak egyszerűen nem értenek a feladatukhoz, hiszen egy piacgazdasági alapon működő társadalomban a tehetséges szakemberek nem az államigazgatás és a politika szférájában igyekeznek karriert csinálni. Talán a szolidaritás valóban hit kérdése, amely viszont bármely reform végrehajtását gátolja, hiszen olyan változtatás egyszerűen nem lehetséges, amely mindenkinek javulást jelent. Összességében minden társadalom szociális ellátórendszerei annak fejlettségével arányosak, és az

az igazi hiedelem, hogy mondjuk, svédországi szintű orvosi jövedelmeket és egészségügyi ellátási színvonalat tartunk reálisnak, miközben Svédország egy főre jutó nemzeti jövedelme ötszöröse a miénknek. Bár nem a hiedelmek kormányozzák a társadalmat, a hiedelmek manipulálásával a társadalom erősen befolyásolható, sőt, konzerválható. Ezt Csányi, szakterületéhez, az etológiához visszatérve maga is megerősíti:

„A modern hatalom mindenben megfelel a biológiában jól ismert evolúciós jelenség kritériumainak, a »megszaladásnak«. Egyes fajoknál egy-egy kiemelt, különleges tulajdonság adaptív értéke olyan nagymértékű, hogy az adott tulajdonság »túlfejlődik«, és egészen kicsi ökológiai változás már elegendő ahhoz, hogy adaptív értéke előjelet váltson, és a faj gyorsan kipusztuljon.”

Visszatalálva a saját hangjához, Csányi így figyelmeztet:

„Modern társadalmakban nagyon sokan elutasítják a mintakövetés fontosságát, és azt az egyéni szabadságjogokkal helyettesítik. Pedig szabadság csak ott van, ahol korlátok is vannak. A felnövekvő embernek először meg kellene tanulnia a korlátok természetét, és csak azután, fokozatosan volna szabad elsajátítania a korlátok megkerülésének technikáját. Az archaikus társadalmak ezt pontosan tudták. A kevés korláttal bíró gyermekkor valamiféle kemény, érzelmileg és értelmileg is megterhelő avatási rítussal fejeződött be, amely pontosan jelezte a szabadság határait és a felnőttiség felelősségét, kötelezettségeit.”

Miközben a modern társadalom széttöredezik, a családok atomizálódnak, a szorosan felépített közösségek Csányi szerint továbbra is életképesnek bizonyulnak. A XVIII. század végén egy 183 fős eretnek közösség tagjait összefogdosták és Amerikába küldték, ahol amisok néven váltak ismertté. „Csak a saját közösségükkel érintkeznek, erős közösségi előírások alapján élnek, nem használnak gépeket, elektronikus eszközöket – írja a szerző. – Gót betűkkel írnak, németeknek vallják magukat, és a körülöttük lévő amerikaiakat angoloknak, de a kereskedelmen kívül minimális velük a kapcsolatuk. Tilos idegen helyen éjszakázniuk, vagy idegeneket a saját házukba befogadniuk. Minden családnak 10-14 gyereke van. Földet művelnek lovakkal, és ebben különösen eredményesek: Amerikában a legmagasabb termelékenyséű [bio]gazdaságokkal rendelkeznek. Mindenki rengeteget dolgozik, a nők és a férfiak saját készítésű egyforma ruhát viselnek, azok díszítése tilos. A közösségekben nincs különösebb hierarchia, mindent együtt beszélnek meg, mindenről együtt döntenek.”

Az amisok mára több millióyira szaporodtak, mert a családjaikban felnövő gyermekek közül csak minden hetedik megy világgá. A „siker” biológiai szempontból kétségtelen, ám azt jelentősen relativizálja, hogy vallási fanatizmusnak és egy erősen középkorias faluközösség mesterséges fenntartásának köszönhető.

„Az ember tulajdonságai úgy alakultak, hogy bármiféle kulturális eszmét képes legyen elfogadni – állapítja meg Csányi. – A csoportok szintjén kialakult szelekciónak, a kulturális szelekciónak éppen ez biztosítja a szükséges változatosságot, ez tette lehetővé, hogy az ember evolúciós története során olyan sokféle csoportformációt kipróbálhatott. Nincsen, nem működik semmiféle magasabb rendű mechanizmus, általános erkölcs, morális érzék, amely az embercsoportokat a káros eszméktől megvédené. Az ember alapjában véve se nem jó, se nem rossz, a kultúrája teszi ezzé vagy azzá, és maga a jó és rossz fogalma is mindenkor az adott kultúra függvénye.”

Végül térjünk vissza a tudomány kérdésére, amint azt Csányi is teszi könyve utolsó, *A tudományról* című fejezetében.

„Az együttműködés legfejlettebb formáihoz a tapasztalatok, gondolatok, elképzelések, tervek, szándékok gyors kommunikációja szükséges. Ennek eszköze az emberi nyelv. A gondolatok cseréje a modellezést is új, az állatoknál sohasem ismert szintre emelte. Megjelentek az emberi közösség környezetéről kialakított modelljei. [...] A gravitációt, tömeget, megmaradási elvet alkalmazó newtoni modell pedig már alkalmas a műholdak felbocsátására. A mostanában készülő kvantummechanikai modellek pedig kiterjesztik a predikciós lehetőségeinket az egész univerzumra, de biztos, hogy ezek sem a végső, a megváltoztathatatlan igazság hordozói. [...] A tudományos modellt készítő számára kötelező az egyeztetés a valósággal, kötelező az említett predikciós képesség vizsgálata.”

Végső és megváltoztathatatlan igazság pedig nem létezik, nem is létezhet, hiszen univerzumunk állandóan változik. A tudományos gondolkodás mégis azt a gigászi feladatot vállalja magára, hogy e változás nyomába eredjen. A megközelítések pontosítása azonban lehetetlen a pusztá hiedelmek alapján, amelyek éppen a gondolkodás határfokát rombolják le. Csányi végül maga cáfolja meg a tudományról szóló agnosztikus kijelentését. A salátakönyvekre jellemző önellentmondások persze könnyen kiküszöbölhetőek lennének, ha a szerző a közreadás előtt figyelmesen elolvasná a kéziratot, és a szövegkohézió kívánalmai szerint bátran átszerkesztené az abba felvett, korábban megjelentetett cikkeit. Ha nem jön létre a gondolati egység, nem lehet jó a könyv sem. Csányi Vilmos művét mindazonáltal érdemes forgatni, mint izgalmas vitakérdéseket felvető szöveggyűjteményt. (Csányi Vilmos: *Íme, az ember*, Libri, 2015)

Ballai László: „Göring tehetséges politikus volt”

A National Geographic tévécsatorna újjáteremtette a történelmi tudományos ismeretterjesztő film műfaját, és nem elsősorban azzal, hogy a figyelem ébrentartására – és a tények rovására – kosztümös statisztákat mozgató, izgalmasnak tűnő jelenetekkel duzzasztja fel az anyagot, hanem a liberális szemlélet önmagából való kifordításával.

Egy II. világháborúról szóló „tudományos” filmben éppen az angliai csatáról volt szó és a „Führer” azzal kapcsolatos elképzeléseiről. Majd egy szakértő mosolyogva ismertette aényt, hogy a birodalmi marsall, a Luftwaffe parancsnoka, idült morfinista lévén ekkor már csak romja volt egykori önmagának. „Pedig – tette hozzá – Göring tehetséges politikus volt. Hiszen a húszas évek elején ő szervezte ütőképes csapattá az SA-t”.

Álljunk meg! Ez az „ütőképes csapat” mire szolgált? Az alkotmányos rend felborítására és a fasiszta terror állandósítására! Kikre sújtott le? Védtelen polgárookra! És megszervezése olyan nagy

teljesítmény lett volna az I. világháború hadszíntereiről hazatért, a polgári létbe visszailleszkedni nem akaró, lődörgő katonákból, akik csak parancsszóra és valami „Führer” megjelenésére vártak?

Egyetérttek azzal a liberális felfogással, hogy az ellenségnek is adjuk meg a tiszteletet. De csak ha az is megadja a tiszteletet nekünk. Ez, ugyebár a fasisztákról a legkevésbé sem mondható el, akik nem csak a parlamentarizmus gyakorlatát, de a legegységesebb morális szabályokat is felrúgták – és talán érdemes megemlíteni, hogy a II. világháború hatvanmillió áldozata szárad a lelkükön.

Amikor tehát a „tudós” széles közönség előtt egy náci vezetőről beszél, semmiképpen nem nevezheti őt politikusnak, még kevésbé tehetségesnek, csakis olyan jelzőkkel illethetné, hogy „tettre kész gazember”, „mindenre elszánt bűnöző” vagy „agyafúrt tömeggyilkos” – ezzel csírájában elfojtva a fasiszta attitűd iránti esetleges – tudatlanságból fakadó – szimpátiát.

Lev Nyikolájevics Tolsztoj: Az újkor vége

– részlet –

Az engedetlenség megtagadásának következménye

Az orosz nép sajátos tulajdonságai és életfeltételei következtében jóval előbb, mint a többi keresztény nép, arra a belátásra jutott, hogy minden ínség az államhatalom iránti engedelmességből fakad. Ennek a tudatnak birtokában nyugszik, és abban a törekvésben, hogy megszabaduljon a hatalomtól, hitem szerint, annak a válságos átalakulásnak a magva, amely nemcsak az orosz, hanem minden keresztény népre elkövetkezik.

Azok a népek, amelyek az erőszakra épített államban élnek, mindig azt hiszik, hogy az államhatalom megsemmisítése feltétlenül végzetes következményekkel jár.

Az az feltevés azonban, hogy a nép biztonságát és jólétét a kormányzatnak lehet köszönni, teljesen önkényes. Nagyon is jól ismerjük a hátrányát és az előnyét, ha ugyan ilyesmi egyáltalán van, annak a hatalomnak, amely alatt élünk. De nem ismerjük annak a népnek a helyzetét, amely kiküszöbölte az államhatalmat. Ha az ember emlékezetében felidézi azoknak a kicsiny közösségeknek az életét, amelyek a nagy államok körén kívül éltek és élnek, azt kell mondani, hogy ezek a közösségek, amelyek a rendezett társadalmak előnyeit élvezik, de az államhatalmat nem ismerik, annak az ínségnek századrészét sem kénytelenek elviselni, mint azok az emberek, akik engedelmeskednek az erőszaknak.

Írásműveimben gyakran rámutattam arra, hogy mivel rémítik a népet: ha nincs államhatalom, akkor a gonoszabb ember diadalmaskodik, s a jobbat elnyomja. De viszont éppen ez az, ami már

régen megtörtént, s ami ma is történik, mert a hatalom mindenütt a rosszabb ember kezébe került. S ez másként nem is lehet, mert csak a gonoszabb ember képes arra a sok alattomoságra, aljasságra, kegyetlenségre, amely a hatalom alkalmazásához elengedhetetlenül szükséges. Gyakran rámutattam arra, hogy minden visszaélés, mint például a kevesek kezében felhalmozott óriási vagyon, s a többiek koldusszegénysége, a földbirtok olyanok kezében, akik nem dolgoznak, végül, a háborúk és a romlottság, mindez csak a kormányhatalom jobb vagy rosszabb, mint a többi ember? Ha jobb, akkor hasznos, ha rosszabb, akkor káros. De, hogy ez az ember rosszabb – Rettenetes Iván, VIII. Henrik, Marat, Napóleon, Metternich, Talleyrand s Miklós cárok –, azt a történelem igazolja.

A társadalomban mindig van hataloméhes, lelkiismeretlen, kegyetlen ember, aki saját hasznára erőszakot, rablást, gyilkosságot is elkövet. Ha nem lenne kormányzat, ez az ember közönséges útonálló bandita lenne, akit azonban tetteitől visszatartana a közvélemény. Olyan közösségben azonban, amelyben az erőszak uralkodik, ezek az emberek elérik a hatalmat, a közvélemény pedig nemcsak hogy nem fékezi, hanem a megvesztegetett és mesterségesen meghamisított közvélemény még támogatja, dicséri és dicsőíti is őket.

Azt szokták kérdezni: hogyan élhet az ember kormányhatalom nélkül? A kérdésnek az ellenkezőnek kellene lennie: az ember, mint értelmes lény, hogyan élhet erőszak alatt? Az ember vagy értelmes lény, vagy nem az. Ha nem az, akkor mindent csak az erőszak intézhet el, de viszont akkor semmi alap sincs arra, hogy némelyeknek van joguk a hatalomra, másoknak pedig nincs. Ha azonban az ember értelmes lény, akkor a közösséget nem az erőszakra, hanem az értelemre kell alapítani.

Mit tegyünk?

A népeket fenyegető mai válság lényege: az emberiség szabadítsa fel magát az alól a csalás alól, amely azt mondja, hogy az emberi hatalomnak engedelmességgel tartozik. És mivel ennek a forradalomnak természete egészen más, mint az elmúlt forradalmaké volt, a benne résztvevő ember tevékenységének is egészen másra kell irányulnia.

A régebbi forradalmárok azt a feladatot vállalták magukra, hogy a hatalmat erőszakkal megbuktassák és magukhoz ragadják. A mai válságos átalakulás résztvevőinek csak az lehet a feladata, hogy mindennemű hatalomra alapított és értelmét veszített intézmény alól függetlenítsék magukat és életüket a kormányzatoktól függetlenül rendezzék be.

A korábbi forradalmak résztvevői főként a felsőbb osztályokhoz tartoztak, és testi munkát nem végeztek vagy legfeljebb városi munkások voltak, ennek az átalakulásnak résztvevői főként a földműves tömegek lesznek. Akkor a forradalmak a városokban zajlottak le, ma pedig vidéken mennek végbe. Akkor a résztvevők száma csekély volt, ma a nép nyolcvan-kilencven százalékának be kell kapcsolódnia a megmozdulásba.

A veszély, amely ma az orosz népet fenyegeti, nem az, hogy az erőszakra alapított kormányt megbuktatja, és nem akad majd kormányzat, amely az előbbi helyét elfoglalja, a fenyegető veszély az, hogy a népet valamely erőszakos tevékenység fogja elragadni. Az orosz népet, amely sajátos

helyzeténél fogva az igaz és békés utat hivatott megmutatni, az a veszély fenyegeti, hogy a régi forradalmak utánzója lesz, a megszabadulás útját, amelyen elindul, elhagyja és hamis ösvényre lép, amelyen aztán a keresztény emberiségre biztos romlás vár.

Ahhoz, hogy ettől a fenyegető veszélytől megmeneküljenek, az oroszoknak mindenekelőtt teljesen önmagukká kell válniuk, nem szabad, hogy valamely európai vagy amerikai alkotmányról példát vegyenek. Csak saját lelkiismeretüket szabad megkérdezniük.

Az orosz népnek úgy kell tovább élnie, ahogy mindig is élt, és harc nélkül, türelmesen minden erőszakot el kell viselnie és semmiféle erőszakos hatalmi tettben nem szabad részt vennie, nem szabad beleegyeznie az adók fizetésébe, sem rendőri, közigazgatási vagy katonai szolgálat teljesítésébe. Az erőszak legcsekélyebb alkalmazása is erőszakot szül, és akkor az államhatalom győzedelmeskedik. Az erőszakot csak az erőszak elleni passzív tiltakozás semmisítheti meg.

A városi lakosság, a nemesek, a kereskedők, az orvosok, a tudósok, az írók, a mérnökök pedig értsék meg azt, hogy a nép kisebbségét jelentik, és értsék meg, hogy a cél most csak egy lehet: az egész nép felszabadítása, a többség, a százmilliónyi földművesség felszabadítása. Be kell látniuk, hogy most nem valamilyen forradalmat kell rögtönözniük: „Gyerünk, csináljunk forradalmat!” – felkiáltással.

A mi időnk eszméje nem lehet az erőszak alakjának megváltoztatása, csakis az erőszak teljes kiküszöbölése; ezt pedig úgy kell megvalósítani, hogy az emberek megtagadják a hatalomnak való engedelmességet. Ilyen módon a dolgozó népre nyomasztóan ható inség harc nélkül, erőszak nélkül fog megszűnni. Ugyanakkor pedig teljesül a törvény, amelyet a kereszténység tanít: az ember megadással viselje el a hatalmat, de ne engedelmeskedjék neki. Keresztény ember a hatalomnak nem hódolhat meg, vagyis hódolattal nem lehet annak a hatalomnak részese, amely kizárólag erőszakon nyugszik, amelyet az erőszak tart fenn, és a keresztény törvénnyel ellenkező magatartást tanúsít és erőszakot követel, katonai szolgálatot, háborút, fegyházat, kivégzéseket, a föld elrablását. Ilyen körülmények között az emberiség testi java éppen úgy, mint magasabb szellemi üdve is, egyetlenegy tett következtében teljesül. Ez az egy tett: az erőszak harc nélküli elviselése, az erőszaktól való tartózkodás, egyszersmind a hatalommal szemben az engedelmesség megtagadása.

Ha a városi lakosság a válságos átalakulásban az emberiséget szolgálni akarja, első tette az legyen, hogy adja fel a mai napig űzött kegyetlen, forradalmi, természetellenes, kiagyalt tevékenységét. Vidékre kell költöznie, a néptől meg kell tanulnia a türelmet, az egykedvűséget és a hatalom megvetését, de mindenekelőtt a szorgalmas munkát.

Állam és terror

Állam és terror az úgynevezett totalitárius rendszerekben fonódik össze a legtökéletesebben. A

„totalitárius” jelzőt a II. világháború után kezdték alkalmazni az olyan zsarnoki bal- és jobboldali rezsimekre, amelyek sokkal több közös vonást mutattak, mint ahogy azt a kommunizmus és a fasizmus fogalmának – nem utolsósorban e rendszerek propagandatevékenysége következtében kialakult – hagyományos értelmezése alapján gondolni lehetett. A sztálini Szovjetunió „totális” vonásait párhuzamba állították a náci államéival, hogy a korábbi háborús ellenségekkel szembeni kritika alkalmazható legyen a hidegháború alatt ellenségévé vált szövetségesekre is.

A kommunizmus és a fasizmus nagymértékben gerjesztette egymás kialakulását. A legfontosabb alkotóelemeit jelentő szocializmus, marxizmus, nacionalizmus, rasszizmus és autokrácia legkülönbözőbb változatai egész Európában megjelentek már 1914 előtt. Elsőként azonban a kommunizmus kristályosodott ki 1917-ben. A Horthy-rendszer létrejöttét Kun Béla tanácsköztársaságának köszönhetjük 1919-ben. Az 1922. októberi általános sztrájk Olaszországban, amelyben a kommunisták játszották a főszerepet, jó ürügyet szolgáltatott Mussolini „római meneteléséhez”. 1933-ban a német konzervatív erők azért játszották át Hitlernek a hatalmat, mert megrémítette őket a kommunisták térnyerése az utcákon és a szavazófülkékben.

A totalitárius rendszerek fő jellegzetességei Norman Davies angol történész szerint a következők:

Nemzetiszocialista ideológia. A kommunizmus és a fasizmus egyaránt radikális mozgalomként indult, és olyan ideológiát alakított ki magának, amelyben keveredtek a nacionalista és a szocialista elemek. A húszas években a bolsevikok fokozatosan feladták internacionalista elveiket, s a szélsőséges orosz nacionalizmusból emeltek át elemeket saját ideológiájukba. Sztálin idején ezt a keveréket „nemzeti bolsevizmusnak” nevezték. A német náci ideológiájuk szocialista elemeit módosították ugyanebben az időben. Ez a szocialista-nacionalista vagy nacionalista-szocialista elegy 1934-ben kristályosodott ki végleges formájában.

A fasiszták és a kommunisták egyaránt ideológiájuk eltéréseit hangsúlyozták. Meggyőződésük összefoglalásakor azonban gyakran meglepően hasonló fordulatokkal éltek. „Számunkra, szovjet hazafiak számára az anyaföld és a kommunizmus egyetlen szétválaszthatatlan egységben olvad össze.” Vagy: „Mozgalmunk megmarkolta a gyáva marxizmust, és kipréselte belőle a valódi szocializmust. Elvette a nemzeti gondolatot is a gyáva burzsoá pártoktól. És amikor mindkettőt belevetettük mindennapi életünk üstjébe, abból kristálytisztán forrt ki magát e kettő szintézise – a német nemzetiszocializmus.” Nem csoda, hogy az efféle tirádáknak kitett emberek hajlamosak voltak a kommunistákat „vörös fasisztáknak” és a fasisztákat „barna kommunistáknak” tartani.

Áltudomány. A kommunisták és a fasiszták egyaránt azt állították, hogy ideológiájuk az emberi társadalom fejlődését megszabó alapvető „tudományos” törvényekre épül. A kommunisták a „tudományos marxizmus” vagy a „történelmi materializmus” sajátos változatára, míg a náci eugenetikára vagy a fajelméletre hivatkoztak.

Utópikus célok. Minden totalitárius társadalom meghirdette az Új Ember eszményét, aki létrehozza a minden korábbi hibától mentes Új Rendet. Ez a vízió minden országban különböző formát öltött. A marxista-leninista elképzelések szerint ez a végső állapot a vegytiszta, osztályok nélküli kommunizmus lesz, a náci szerint a fajtiszta, zsidók nélküli árja paradicsom, Olaszországban pedig az áltörténelmi Római Birodalom helyreállítása. Az Új Rend társadalmának felépítése volt a cél, amely minden áldozatot és a jelen minden brutalitását szentesítette.

Dualista pártállam. A totalitárius pártok amint hatalomra kerültek, saját szervezetükön belül

létrehozták azokat a testületeket, amelyekkel leképezték és ellenőrizték a már létező társadalmi intézményeket. Az állami struktúrák a párt kívánságait közvetítő transzmissziós szíj szerepére redukálódtak. A diktatúrának ez a dualista rendszere sokkal átfogóbb volt, mint ahogy azt a jól ismert, de félrevezető terminus, az „egypártrendszer” sugallja.

A Führerprinzip, a vezér-elv. A totalitárius pártok szigorú hierarchia szerint működtek. Tányérnyalóiktól vak engedelmességet követeltek, s ennek volt eszköze a pártvezető – a Führer, a Vozsny, a Duce, a Caudillo vagy „a Nagy Kormányos” – megkérdőjelezhetetlen kultusza, aki egy személyben volt a bölcsesség és minden jótétemény kútforrása. Lenin megvetette az effajta kultuszt; de a sztálini és a hitleri rendszerben központi szerepet játszott.

Gengszterizmus. Sok hasonlóság figyelhető meg a totalitárius elítéltek és a szervezett bűnszövetségek működése között. A gengszterek úgy kerítik hatalmukba és zsákmányolják ki a közösséget, hogy „megvédik” a saját maguk által gerjesztett erőszaktól. Tagjaikat és áldozataikat megfélemlítik, ellenfeleiket legyilkolják. A törvényt saját céljaikra használják, és a tiszteletreméltóság álarcá mögé bújva zsarolással és erőszakkal szereznek befolyást az adott térség valamennyi szervezetében.

Bürokrácia. Valamennyi totalitárius rendszernek hatalmas bürokratasereg volt szüksége, hogy feltöltse a pártállam kétszeresre duzzasztott szerveit. Ez az új bürokrácia a társadalom legkülönbözőbb rétegeiből származó számtalan embernek kínált gyors előremenetelt. Ez a teljességgel a párttól függő csoport alkotta azt az egyetlen társadalmi réteget, amelynek érdekeit a rendszernek figyelembe kellett vennie. Ugyanakkor a bürokrácián belül számos egymással vetekedő „hatalmi központ” létezett, és ezek rejtett rivalizálásában jelentkezett a végtelenül eltorzult politikai élet.

Propaganda. A totalitárius propaganda a modern tömegreklám kifinomult technikáin alapult. Eszköztárában éppúgy megtalálhatóak voltak az érzelmekre ható szimbólumok, a politikai hatásvadászat, a monumentális építészet vagy éppen a „nagy hazugság” elve. Szégyentelen demagógiája a társadalomnak azokat a kiszolgáltatott és bosszúsomjas elemeket vette célba, amelyek a háború és a modernizáció hullámaiban gyökértelenné váltak.

A hatalom esztétikája. A totalitárius rezsimek gyakorlatilag kisajátították maguknak a művészetet, és olyan esztétikai környezetet teremtettek, amely dicsfénybe vonta az uralkodó pártot és a párt és a nép közötti kapcsolatot, tobzódott a nemzeti mítoszokból átemelt hősi képekben és megalomán agyszüleményekben. Az olasz fasiszták, a német nácik és a szovjet kommunisták egyaránt lelkesedtek vezéreik csodálatos képmásaiért, az izmuktól duzzadó munkásokat ábrázoló, emberfeletti méretű szobrokért és a grandiózus léptékű, hivalkodó középületekért.

A dialektikus ellenség. Egyetlen totalitárius rezsim sem remélhette, hogy saját gonosz szándékait elfogadtathatja anélkül, hogy ne kreálna egy másik, vele szemben álló kegyetlen hatalmat, amelyikkel meg kell küzdenie. A fasiszták megjelenése Európában kapóra jött a kommunistáknak, akik sokkal alkalmasabb ellenfélre találtak bennük, mint a liberálisokban vagy az imperialistákban. A fasiszták ellenben a bolsevizmus elleni keresztes hadjáratokkal igazolták gaztetteiket.

A gyűlölet pszichológiája. A totalitárius rezsimek a külső és belső „ellenség” elleni gyűlölettel telített érzelmi légkört szítottak. Becsületes vitapartner vagy tisztességes ellenfél számukra nem létezett. A fasiszták listáján a zsidók és a kommunisták vezették a sort; a kommunistákén a fasiszták, a

kapitalisták csahos kutyái és a kulákok, s az állítólagos szabotőröket könyörtelenül megbélyegezték.

Megelőző cenzúra. A totalitárius ideológiák képtelenek lettek volna működni a minden információs forrást tökéletesen ellenőrző cenzúra nélkül. Nem volt elég csupán a nemkívánatos véleményeket és tényeket elfojtani; szükségük volt minden nyilvánosságra kerülő adat előre gyártására is.

Népiirtás és erőszak. A totalitárius rendszerek a politikai erőszakot korábban soha nem látott mértékig fokozták. A politikai rendőrség és a különféle titkosszolgálatok jól kiépített hálózata először a rendszer összes ellenségét és a nemkívánatos elemeket némította el nagy buzgalommal, később pedig maguk találtak ki ellenségeket, hogy a gépezetet mozgásban tartsák. Az „osztályellenség” vagy az „idegen fajúak” ellen folytatott népiirtó hadjáratoknak kellett hitelesíteniük az ideológiai célokat és az állandó félelem légkörében tartaniuk a lakosságot. A tömeges letartóztatások és kivégzések, a koncentrációs táborok és a találmányra kiválasztott emberek legyilkolása rutinszerű eljárásnak számítottak.

Kollektivizmus. A totalitárius rezsimek nagy hangsúlyt fektettek minden olyan tevékenységre, amely erősítette a kollektív kötelekeket, és gyengítette a családi és a személyes identitást. Az állami óvodák, a „társadalmi művészet”, az ifjúsági mozgalmak, a pártrituálék, a katonai parádék és a különféle szervezetek egyenruhái mind azt a célt szolgálták, hogy vakfegyelemre és konformista viselkedésre neveljék az embereket. A fasiszta Olaszországban valamennyi szakszervezetnek és munkaadói szervezetnek, majd 1939-ben a nemzetgyűlés alsóházának szerepét is a párt által irányított korporációk rendszere vette át.

Militarizmus. A totalitárius rezsimek előszeretettel nagyították fel vagy találták ki a „külső fenyegetés” rémét, hogy az állampolgárokat a haza védelmére mozgósíthassák. Az újrafegyverkezés gazdaságilag minden mással szemben elsőbbséget élvezett. Csak a párt ellenőrzése alatt álló állami fegyveres erők kezében lehetett fegyver, és a hadsereg társadalmi presztízse is magas volt. Minden támadó katonai tervet védelminek állítottak be.

Univerzalizmus. A totalitárius rezsimek arra a feltételezésre építették stratégiájukat, hogy rendszerük valamiképp az egész világot meghódítja. A kommunista ideológusok a marxizmus-leninizmust „tudományos” és épp ezért egyetemesen alkalmazható elméletnek tartották. A náci indulójának a refrénje pedig így szólt: *Denn heute gehört uns Deutschland, / Und morgen die ganze Welt* (Ma még csak Németország a miénk, holnap már az egész világ.)

A liberális demokrácia megvetése. A totalitárius rezsimek egytől egyig megvetették a liberális demokráciákat humanizmusuk, a kompromisszumba és az együttélésbe vetett hitük, kereskedő szellemük, valamint törvény- és hagyománytiszteltük miatt.

Erkölcsei nihilizmus. Valamennyi totalitárius rendszer szentül hitte, hogy a cél szentesíti az eszközt, és ennek örve alatt minden erkölcsi és jogi norma lebonthatóvá válik és az egész társadalmat homogenizálni és terrorizálni lehet holmi álfilozófia jegyében.

Hommage à Umberto Eco

Elhunyt Umberto Eco. Korunk egyik utolsó polihisztorára emlékezve, aki hatalmas életművet hagyott maga után, nehéz felelni arra a kérdésre, hogy vajon személyiségének kisugárzása, vagy a kisugárzott tudásanyag nyűgözi le jobban olvasóit. Borges-tanítvány, nyelvész, esztéta, moralista, író – e fogalmak csupán egy pontatlan paradigmát kínálnak utánozhatatlan eredetiségének megragadására, amellyel egyszerre tudott nyelvész, esztéta, moralista és író lenni. Sokféleségét káprázatos könnyedséggel ötvözte a mesében. A mesében, amely ha részleteiben nem is, de egészében véve mindig igaz. Nagy humanista volt, aki egész életében az emberiség művelésén fáradozott, és azon, hogy az értelmiség ne csak tudást közvetítsen, hanem önnön szerepét is örökösen kutatva helyezze el magát a lét palettáján. Főhajtásként következzen három részlet Eco *Őt írás az erkölsről* című kötetéből.

„És itt elérkezünk a tabu kérdéséhez. Már Moravia célzott rá, hogy annak a mintájára, hogy az emberiség, miután pár száz év után rájött, hogy a szoros endogámiának negatív következményei vannak, megalkotta az incesztus tabuját, most már nekünk is fel kellene ösztönösen ismernünk, hogy tabuvá kell nyilvánítanunk a háborút. Mire az volt a józan felelet, hogy egy tabut nem erkölcsi vagy intellektuális elhatározásból »hirdetnek ki«, a tabu évezredek alatt formálódik a kollektív tudat sötét zugaiban (mint ahogy az idegrendszer hálója el tudna érni végül magától egy egyensúlyi állapotot). Persze a tabukat nem kihirdetik, a tabu magát nyilvánítja tabuvá. De fel lehet gyorsítani az érlelődési folyamatot. Ahhoz, hogy az ember észrevegye, hogy ha saját anyjával vagy a nővérével egyesül, megszűnik a csoportok közötti keveredés, több tízezer év kellett – mint ahogy, úgy tűnik, sok idő kellett ahhoz is, hogy az emberiség felfedezze az ok-okozati összefüggést a szexuális aktus és a terhesség között. Ahhoz viszont, hogy észrevegyük, hogy háborúban a légitársaságok bezárnak, két hét is elég volt. Ezért az értelmiségi kötelessége és a józan ész azt kívánja, hogy jelezzük, ha tabura van szükség, noha egyébként kihirdetni és érlelődési idejét meghatározni senkinek nincs hatalmában.

A háború lehetetlenségének hirdetése értelmiségi kötelesség. Még akkor is, ha nincs más megoldás. Legfőbb megemlíthetjük, hogy századunk megtalálta a háború *kitűnő* alternatíváját, a »hideg« háborút. Szörnyűségekkel, igazságtalanságokkal, intoleranciával, helyi konfliktusokkal, széles körű terrorral járt, a történelemnek azonban végül el kell ismernie, hogy nagyon humánus megoldás volt és százalékarányait tekintve enyhe, és még vesztese és győztese is voltak. De nem része az értelmiségi szerepnek, hogy hidegháborút hirdessen.

Amit egyesek a háborúval kapcsolatban az értelmiség hallgatásának vélnek, talán abból fakad, hogy félnek közvetlenül a médián keresztül megszólalni, egyszerűen azért, mert a média is a háború, illetve a háború eszközeinek része, tehát veszélyes semleges területnek tartani. Ráadásul a média másképp méri az időt, mint az elmélkedés. Az értelmiségi szerep mindig előre gondolkodik (arról, ami megtörténhet), vagy utólag (arról, ami történt); ritkán arról, ami épp zajlik, ennek oka a ritmusban keresendő, hiszen az események mindig gyorsabbak és sürgetőbbek, mint a reflexiók a tényekről. A famászó báró, Cosimo Piovasco di Rondò is ezért időzött a fákon: nem kibújni akart az alól az értelmiségi kötelesség alól, hogy megértse saját korát és részt vegyen benne, hanem épp ellenkezőleg: jobban meg akarta érteni és benne lenni.

Ám ha a taktikai csendet választjuk, az beszédes csend legyen. Annak az ellentmondásnak a tudatával, hogy csöndet hirdetünk, egy tehetetlenségi aktus meggyőző erejében hiszünk, és hogy az elmélkedés nem mentesít minket az egyéni felelősségvállalás alól. De legelső kötelességünk az, hogy kimondjuk: a háború ma már függetleníti magát minden emberi akarattól, és látszólagos vége (és valakinek a látszólagos győzelme) sem állíthatja meg a saját hálójukra felfüggesztett *súlyok* immár autonóm játékát.” (*Gondolatok a háborúról*)

*

„A vita hevében nekiszégeztem a nagy adu-kérdést, nem hívőként hogyan tud értelmet adni a saját, egyébként értelmetlen halálának? – Polgári temetést kérek. Így, bár én már nem leszek, sikerül példát hagynom magam után – felelte. – Gondolom, ön is csak csodálni fogja azt az élet folyamatosságába vetett mély hitet és azt az abszolút kötelességtudatot, amely ezt a választ előhívta. E miatt a kötelességtudat miatt halt kínhalált sok nem hívő, de nem árulta el társait, vagy fertőződött pestissel, aki betegeket gyógyított. És olykor ez az egyetlen, ami elmélkedésre készíti a filozófusokat, írásra az írókat: üzenetet rejtenek a palackba, mert amiben az ember hisz, vagy amit szépnek talál, hitet adhat vagy szép lehet az utókornak is.

Erős-e annyira ez az érzélem, fakadhat-e belőle olyan szilárd alapokon nyugvó, határozott és hajthatatlan morál, mint azoké, akik a kinyilatkoztatott erkölcsben, a lélek halhatatlanságában, a büntetésben és a jutalomban hisznek? Világi etikámat egy természetből fakadó tényre próbáltam építeni: testi valónkra (amelyre Ön is mint Isten keze művére tekint), valamint arra az eszmére, hogy ösztönösen tudjuk, hogy lelkünket (vagy ami a szerepét betölti) csak mások jelenlétének köszönhetjük. Ebből az derül ki, hogy az, amit »világi erkölcsnek« neveztem, alapjában véve természeti erkölcs, amit egy hívő sem vet el. Vajon elég garancia, ha az érett és öntudatra ébredt természetes ösztönt tekintjük alapnak?

Persze, mondhatnánk, mindez nem ösztönöz minket kellően arra, hogy erényesek legyünk, »hiszen úgyszemint tudja meg senki, ha titokban rosszat cselekszem« – vonhatná meg a vállát a nem hívő. De ne felejtjük: aki nem hisz, az nem gondolja, hogy figyelik odafönről, és épp azért úgy tudja, hogy nincs is ott, aki megbocsáthatna. És ha tudatában van annak, hogy rosszat tett, magánya végtelen, halála pedig keserű lesz. Még a hívőnél is jobban vágyik a nyilvános gyónás által nyert megtisztulásra, és a többiek bocsánatát fogja kérni. Hiszen mi más magyarázata lehetne annak, hogy *lelküismeret-furdalást* a nem hívő is érezhet.

Nem szeretném, ha éles ellentét alakulna ki azok között, akik egy transzcendens Istenben hisznek, és azok között, akik nem hisznek semmilyen egyén feletti princípiumban. Emlékeztetnék arra, hogy Spinoza nagy könyve történetesen az *Etika* címet viseli, és azzal a definícióval kezdődik, hogy Isten önmaga okán létezik.

Csakhogy ez a Spinoza-féle isten, mint jól tudjuk, nem transzcendens és nem is megszemélyesült: ám ha elfogadjuk, hogy létezik egy egyetlen, nagy, kozmikus szubsztancia, amelybe egyszer majd visszatérünk, ez a tudat kelthet bennünk toleranciát és a jóindulatot, hiszen az egyetlen szubsztancia egyensúlya és harmóniája mindannyiunk érdeke. Mégpedig azért, mert úgy gondoljuk, hogy e szubsztanciát cselekedeteinkkel mi is gazdagítottuk vagy tépáztuk az évezred során. Olyannyira, hogy ki merem mondani – és ez nem metafizikai hipotézis, csupán

félénk engedmény a reménynek, amely sosem hagy el bennünket –, hogy ebből a nézőpontból is lehetséges valamiféle élet a halál után.” (*Amikor színpadra lép a másik*)

*

„...föl lehet sorakoztatni a tipikus vonásait annak, amit ősfasizmusnak vagy mindenkori fasizmusnak neveznék. Igaz, e jellegzetességeket nem lehet rendszerbe foglalni; közülük sok kölcsönösen ellentmond egymásnak, és más típusú önkényuralomra és fanatizmusra is jellemző. De elég, hogy ha egyikük felbukkan, és máris fölrémlik körülötte a fasizmus ködképe.

1. Az ősfasizmust mindenekelőtt a *hagyománykultusz* jellemzi. A tradicionalizmus régebbi, mint a fasizmus. Nemcsak a Nagy Francia Forradalom utáni katolikus ellenforradalmi eszmerendszerben volt gyakori, a klasszikus görög racionalizmus ellenhatásaként már a késő hellenisztikus korban megszületett.

A Mediterráneumban a különféle vallású népek (mindet jóindulatúan befogadta a római Pantheon) egyszer csak arról kezdtek álmodni, hogy kinyilatkoztatást kaptak valamikor az emberi történelem hajnalán. E kinyilatkoztatás sokáig titokban lapult ma már elfeledett nyelvek leple alatt, egyiptomi hieroglifák, kelta rovásírások, ázsiai vallások akkor még ismeretlen szövegei őrizték.

Az új kultúrának szinkretistának kellett lennie, de nem csak olyan értelemben, ahogy a szótár a »szinkretizmust« magyarázza, vagyis eltérő vallások és szertartások különféle formáinak kombinációjaként. Egy ilyen összetételnek *el kell viselnie az ellentmondásokat*. Minden eredendő üzenetben ott van a bölcsesség csírája, és ha látszólag eltérő vagy egymáshoz nem illő dolgokat tartalmaznak, csak azért van, mert képletesen mindegyik valamilyen ősi igazságra utal.

Következésképp *a tudás nem gyarapítható*. Az igazság egyszer s mindenkorra kimondatott, mi csak a homályos üzenetek rejtélyét bogozgathatjuk tovább. Nézzünk csak bele a fasiszta mozgalmak lajstromába: ott találjuk mind a legjelentősebb hagyományőrző gondolkodókat. A náci gnózis tradicionalista, szinkretista és okkult elemekből táplálkozott. Az új olasz jobboldal legfontosabb elméleti kútfője, Julius Evola elegyítette a Szent Grált Sión bölcseinek jegyzőkönyvével, az alkímiát a Szent Római Birodalommal. A szinkretizmus fényes bizonyítéka az is, hogy az olasz jobboldal egy része – szellemi nyitottságát megmutatandó – kibővítette a listáját, egy kalap alá véve Maistre-t, Guenont és Gramscit.

Az amerikai könyvesboltok »New Age« feliratú polcain kutakodva még Szent Ágostonra is rábukkanhatunk, aki, legjobb tudomásom szerint, nem volt fasiszta. De hogy egymás mellé került Szent Ágoston és Stonehenge, *ez* már az ősfasizmus egyik tünete.

2. A tradicionalizmus magában foglalja a *modernizmus elutasítását*. A fasiszták és a nácik egyaránt istenítették a technológiát, míg a tradicionalista gondolkodók általában elutasítják, mert a hagyományos szellemi értékek tagadását látják benne. Igaz, hogy a náciizmus büszkélkedett az iparban elért sikereivel, de a modernitás-dicsőhimnusz csak a máz volt a »véren« és »földön« (*Blut und Boden*) alapuló ideológián. A modern világ elutasítása a kapitalista életmód elítélésének álruhájában jelent meg, de főképp 1789 (vagy természetesen 1776) szellemének elvetésében tükröződött. Úgy tekintettek a felvilágosodás, a Ráció korszakára, mint a modern mételý kezdetére. Ilyen értelemben az ősfasizmust »irracionalizmusként« is definiálhatjuk.

3. Az irracionális az *önkéntes cselekvés* kultuszától is függ. A cselekvés önmagáért szép, tehát fontolgatás előtt és nélkül kell nekiugrani. Gondolkodni férfiatlan. Vagyis *a kultúra gyanús*, minél kritikusabb magatartást tanúsít, annál inkább. Az értelmiségi világ iránti gyanakvás az ősfasizmus örök tünete, a Goebbelsnek tulajdonított mondástól kezdve (»Csak azt ne halljam, hogy kultúra, mert előkapom a pisztolyomat.«) az olyan kifejezések gyakori használatáig, mint »mocsadék értelmiségiek«, »tojásfejűek«, »sznob radikálisok«, »az egyetemek komcsi fészkek«. A hivatalos fasiszta értelmiség főképp azon munkálkodott, hogy a modern kultúra és a liberális intelligencia szemére vesse a hagyományos értékek elhagyását.

4. A szinkretista rendszerek nem tűrik a kritikát. A kritikus szellem distinkciókkal él, a különbségtétel pedig a modernség jele. A modern kultúrában a tudományos közösség a véleménykülönbséget eszköznek tekinti az ismeretek bővítéséhez. Az ősfasizmus értelmezésében *a véleménykülönbség árusítás*.

5. A véleménykülönbség ráadásul a másság jele is. Az ősfasizmus úgy terjeszkedik és szerez új híveket, hogy kihasználja és felnöveli *a másságtól való természetes félelmet*. Egy fasiszta vagy csírájában fasiszta mozgalom először is a betolakodók ellen szólít fel. Az ősfasizmus tehát per definitionem rasszista.

6. Az ősfasizmus egyéni vagy társadalmi frusztrációból fakad. így aztán érthető, miért egyik tipikus jellemzője a történelmi fasizmusoknak, hogy *a frusztrált középosztályokhoz fordulnak*, amelyek valamilyen gazdasági válság vagy politikai megaláztatás miatt rettegnek az alsóbb társadalmi csoportoktól. Manapság, amikor az egykori »proletárok« kispolgárokka vedlenek át (a lumpenek pedig kizárják magukat a politikai színtérről), a fasizmus ebben az új többségben lel hallgatóságára.

7. Azoknak, akik nem rendelkeznek semmiféle társadalmi identitással, az ősfasizmus egy sokkal hétköznapibb privilégiumot nyújt, azt, hogy ugyanabban az országban születtek. Innen ered a »nacionalizmus«. A nemzet identitását pedig egyetlen dolog tartja össze: az ellenségkép. Ezért az ősfasizmus lélektana mindig a (lehetőleg nemzetközi) *összeesküvés rögeszméjében* gyökerezik. A követőknek érezniük kell a fenyegetettséget. A legegyszerűbb mód egy összeesküvés megvilágítására, hogy *idegengyűlöletet* szítunk. De az összeesküvésnek belülről is kell jönnie: e célra általában legmegfelelőbbek a zsidók, mert megvan az az előnyük, hogy egyszerre vannak belül és kívül.” (*A mindenkori fasizmus*)

Délibáb

Ady Endre: A tűz márciusa

Csámpás, konok netán ez a világ
S végbe hanyatlik, kit annyian űztek,
De élethittel én, üldözött haló,
Március kofáira és szentjeire
Hadd szórjam szitkát és dicsét a Tűznek.

Hadd hallják végre olyan magyar szava,
Ki sohse félt, de most már nem is félhet,
De kihez bús Hunnia szíkjairól
Sírjáig eljut, lázítva, bárhova,
Gőgös grófi szó s piszkos szolgáléne.

Veszнем azért kell tán, mert magyar vagyok
S terhére e föld száz Pontiusának
S haldoklóan mégis elküldöm magam
Boldogabb testvéreimnek síromon:
Az uj, jobb márciusi ifjuságnak.

Testvéreim, nincs nemigaz szavatok
S százszor többet merhettek, minthogy mertek.
Békésebb, szebb, jobb, vidámabb, boldogabb
Életre váltott jussa nem volt soha,
Mint mai, bús, magyar, ifju embernek.

Úgy nézzetek szét, hogy ma még semmi sincs,
Csak majmolás, ál-úrság és gaz bírság
S mégis, lám, ti vagytok a fiatalok
S mégis, sír-mélyről látom sikertetek:
Holnap talán könnyebb lesz a mártírság.

Búsabb az ifjú magyarnál nem lehet,
Mert él basák és buták közepette,
Mert hiába lett acélból itt a szív,
Szép emberszívként szikrázni ha akar:
A honi rozsdá megfogta, megette.

De Tűz és Tűz, én ifjú testvéreim,
Jaj, a Tűzet ne hagyjátok kihalni,
Az Élet szent okokból élni akar
S ha Magyarországra dob ki valakit,
Annak százszorta inkább kell akarni.

Életet és hitet üzen egy halott
Nektek fiatal, elhagyott testvérek,
Az olvasztó Tűzet küldi a hamu

S láng-óhaját, hogy ne csüggedjete el:
Március van s határtalan az Élet.

Ady Endre: Csaba új népe

A Bakonyoknak Bakonyában
Fájdalmas fél-századon át
Rontás-álomban, szertevetve
Aludtak a jó katonák.

Lehelnek kürtje nem bűgött föl,
Az Égen sem voltak jelek,
Király sem küldött véres kardot,
Aludt váróan a sereg.

Álmuk fölött új vitéz-élet
Igért és rajzolt fény-kaput
S üzent nekünk Csaba népéről
A villámló és nagy Tejút.

Álomban se tudtunk egymásról
S még álmunk sem adott hitet,
Mersze nem volt csatározásra
S tábort-ütésre senkinek.

De ütött mégis a mi óránk,
Kuckójában kiki riadt
S vállalt magyar bajnoki sorsot
Egy örülten szép hit miatt.

Nem jöttünk égi Hadak-Útján,
Sorsunk vad ösvény, Föld s a por,
De, im, egy új Csaba-legenda
Lelkünkben lázasan dalol.

Egy riadó zűgott emitt föl,
Amott egy izzó gondolat

S kihúzta kardját hüvelyéből
Ezer ébredt eszme-lovag.

És egymásfelé már csörtettünk,
Mint rég eljegyzett cimborák,
Festő képét, poéta versét:
Fölkináltuk egymás borát.

Bekalandoztuk a világot
S mosolygott ránk a szabad Ég
S esküdöttünk, hogy szent masszával
Be lesz töltve a szakadék.

Hunnia sivár szakadéka,
Ez a mindennél szomorubb:
Itt lesz, esküdtünk, vén úrfiúknak
S alj-aggoknak termő toruk.

Megtaláltuk az őseinket:
Mennyi bús homloku magyar,
Kinek azért kellett pusztulni,
Mert újat, emberit akar.

Megnyíltak lángolón előttünk
A Bólyai- s Csere-sirok
S hozzánk szegődtek szép sorjában
Az árnyas, magyar mártírok.

S minden halott, ki élt magyarnak,
Javitónak is valaha,
A mi seregünk légi szárnyán
A magyar Isten lovaga.

És mi mind, Csabának új népe,
Egymásra-lelten esküszünk,
Hogy a Bakonyok Bakonyából
Minden rest álom messze tünt.

Itt már csak igazságtevés jön,
Mert a bűnösök már nagyok:
Adjon a Sors belénk oly bosszút,
Amilyent Csabának hagyott.

Ady Endre: A magyar tanítókhoz

Itt volna hát a szent, a várt Szélvész,
Tespedit tavat mely fenéig zavar?
Alázását ki oly bűnösen tűrte,
Lázad hát már az Élet alágyúrtje,
A tanító, a legrababb magyar?

Gyújtatott lelkek víg mécsesének,
Ott, hol Sötét ül várost és falut
S hol eped fényért cellák milliója,
Magyar sivatag magyar tanítója
Rabok között rabként senyvedt, aludt.

Bús ébredők! a naphoz az arccal,
Pusztul ez ország s az idő repül
S kik hivattatok vezérül a népnek,
Ne maradjatok gyáva csőcseléknek:
Úri gazságok jobbágy őreül.

Ha itt a Szélvész, szívet elébe,
Ha itt az óra, verjen hangosan:
Szélvész verte, szép, nagy szivekre vár itt
Egy sötét ország, melynek páriáit
Nem mentheti már, csak szélvész-roham.

S ha itt van már a szent, a várt Szélvész,
Köszöntjük ezt a zárka-nyitót.
Lelkünknek fényét ezer éve orzák,
Kapja meg végtén szegény Magyarország
A szabadító magyar tanitót.

Lev Nyikolájevics Tolsztoj: Holsztomer

– részlet –

De a csintalan fiatal állat nem sokáig tűnődött. Amikor a szürke hangja elhalt, még egyszer gúnyosan felnyerített, azután leszegte a fejét, lábával a földet kapálta, és elindult fölkelteni és bosszantani a tarka lovat. A vidám fiatalok állandóan kínozták és bolondították a vén tarkát, aki többet szenvedett tőlük, mint az emberektől. Pedig sem ezeknek, sem amazoknak nem vétett soha; az embereknek még hasznára is volt. De miért gyötörték őt a fiatal lovak?

Öreg volt, amazok pedig fiatalok. Sovány volt, amazok pedig jóllakottak; szomorú volt, ők pedig mulatósak. Következésképpen a tarka az ő szemükben egészen másféle, idegen lénynek tetszett, és nem számíthatott könyörületre. A lovak csak saját magukat sajnálják és nagy ritkán azt, akinek bőrébe könnyen bele tudják képzelni magukat.

De hiszen a tarka nem tehetett róla, hogy öreg, sovány és rút!

Az ember azt hinné, hogy nem; de a lovak felfogása szerint a tarka vétkes volt, és igaza mindig annak van, aki erős, fiatal és boldog, aki előtt ott áll még az egész élet, akinek minden izma remeg a benső erők feszítésétől, és farka büszke bóbitaként emelkedik a magasba. Lehet, hogy maga a tarka ló is megértette ezt, és nyugodt pillanataiban beismerte: igen, vétkes benne, hogy az életét leélte, és most fizetnie kell ezért az életért. De mégiscsak ló volt, és gyakran elragadta őt a sértődöttség, a bánat és a felháborodás, amikor látta, hogy ezek a fiatalok azért büntetik őt, ami valamennyiüket utoléri majd életük végén. A lovak kegyetlenségét ezenfelül még arisztokratikus gőgjük is okozta. Valamennyien apai vagy anyai ágon a híres Szmétankától vezették le családfájukat; a tarka pedig ismeretlen származású volt, jövevény, akit három évvel ezelőtt nyolcvan papírrubelért vettek a vásáron.

Bálint György: Petőfi.

A költő arcképe műveiből bontakozik ki. Kivétel az a költő, akiből érettségiznek. Amíg a költőből érettségi tétel lesz, arcképéhez fokról fokra új, hamis vonásokat told a hivatalos tendencia, az eredetieket finoman „enyhíti”, retusálja, míg végül az élethű portrét új, alig felismerhető kép fedi. Így vagyunk Petőfivel is. A zseni ezer mozdulata egyetlen színpadias pózzá fagyott; a hevesen ökölboszorított kézből eskübe merevedett, hideg tenyér lett; verseiből idézet, eszméiből szólam, március 15-éből önképzőkörök márciusi ünnepélye. Még nincs száz éve, hogy Petőfi írni kezdett,

az ügy, melyért írt és meghalt, még ma is megvalósításra vár – de a magyar irodalom legnagyobb és legforradalmibb zsenije a jól nevelt magyar tömegek szemében már régóta elsősorban a „Megy a juhász számaron” poétája. Ezt a verset tartják „érvényesnek” és nem az „Apostol”-t, vagy a „XIX. század költői”-t. Mit tehetne, ha egy pillanatra feltámadhatna? Nyilván megvalósítaná az egyébként méltán magasztalt vers utolsó mondatát és nagyot ütne a számár fejére.

Illyés Gyula „Petőfi”-je, melyet lélekzetvisszafojtva olvastam el, a legszebb és legbátrabb Petőfi-revízió hosszú idő óta. Az eredeti arcképről lemossa a föléje mázolt ál-portrét és keze nyomán, melyet Petőfi odaadó szeretete és a hamisítvány megvetése vezetett, tiszta és szuggesztív szépségében ragyog előttünk a költő igazi arca. A „Puszták népe” után a puszták zsenije. Módszere aránylag egyszerű volt: visszatért a Petőfi-szöveghez. Mindent komolyan vett, amit Petőfi leírt, elsősorban azt, amit 1849 óta nem illik komolyan venni. És komolyan vett még valamit: a Petőfi-ellenes támadásokat. Illyés kitűnő dialektikus, tudja, hogy minden igazságot az ellentétén keresztül lehet a legjobban felismerni. Semmi sem olyan jellemző egy emberre, vagy egy mozgalomra, mint a támadói. Illyés gondosan és meggyőzően gyűjti össze könyvében Petőfi ellenfeleit, a „Honderű” ellenforradalmáraitól a szabadságharc „megfontolt” elemeiig.

A kép, amelyet így kapunk, természetesen nem hasonlít az olajnyomatokra és közterületeink Petőfi-szobraira. A költő, aki huszonötéves korában alkotja legnagyobb műveit és huszonhatéves korában már hősi halott, nemcsak korai tehetségével emelkedik magasra, hanem korai műveltségével, józanságával és politikai tisztánlátásával is. Nemcsak abban van zsenialitása, hogy egész fiatalon nagyszerűen ír, hanem abban is, hogy ugyanakkor nagyszerűen olvas is és nagyszerűen politizál. A „Falu végén kurta kocsmá” költője – a mai anti-intellektuális vadzsenitenyésztők és őstehetség-imádók őszinte sajnálatára – nagykulturájú, kitűnően képzett ember volt. Intellektuel – de természetesen a cselekvő fajtából, mint általában a feltörekvő osztályok intellektueljei. Minden megnyilatkozása: költői stílusa éppúgy, mint politikai ténykedése a feltörekvő osztály, a magyar szegényparasztság ügyét szolgálja. Szolgálja? – tökéletlen szó. Azonossá válik vele, a lényegévé válik. Hazafisága is népi hazafiság, a korabeli, félgymnáziumi sorban élő magyar földművelészet szociális hazaszeretete; melyre ma, a 20. században a hindu és kínai tömegek lázadó nacionalizmusa sokkal jobban emlékeztet, mint az európai nacionalista rendszerek imperialista és „totális” hazafiság-kultusza. Illyés Gyula így összegezi Petőfi hazafogalmát: „A haza a szabadságjogokat biztosító keret, melyben mindenkinek egyformán helye és szerepe van... A haza nem bástyafal minden ellen, ami idegen; kapu még tágabb közösségek felé. A francia haza csak a keretbe foglalt kép színeiben különbözik a magyar vagy az olasz hazától, a keret ugyanazokból az eszmékből készült. A legtökéletesebb haza a keretül szolgáló eszmék legtökéletesebb megvalósulása.”

Ilyen hazáért dolgozott és harcolt Petőfi. Ilyen haza megteremtését várta 1848-tól – és ezért nem elégedhetett meg tökéletesen 1848-cal, mely, ragyogó vívmányai és értékei mellett, végeredményben csak nemesi-polgári reformmozgalom és melyben, mint Illyés írja: „a nemesi mezbe öltözött polgárok belebotlanak a saját díszkardjukba”. Petőfi a második felvonást sürgeti, a közzégi felszabadítás után a szegényparasztság gazdasági és szociális felszabadítását, melyről az ország vezető rétegei hallani sem akarnak. Nem sokkal március után Petőfi már így ír: „A március 15-én kimondott polgári egyenlőség elvét a pozsonyi nemesek gyűlése a különféle osztálykategóriák fönnhagyása által paralizálta. Az osztályuralkodás a mai napig fönnállván, a nép folyvást politikai proletariátusban tengődik.” Nem csak azért lép fel maximális követeléssel, mert a szellem emberének ez mindenkor erkölcsi kötelessége. Megnemalkuvása nemcsak az idealizmus,

hanem, mint Illyés megállapítja, a józan politikai ítélőképesség következménye is. Kezdetől fogva tisztán látja azt, amit a szabadságharc vezetői csak későn, az utolsó pillanatban ismernek fel: a szabadságharcnak népi mozgalommá, szegény-parasztüggé kell átalakulnia, mert csak így állhat ellen a fenyegető túlerőnek. Bármilyen meglepőnek látszik is: a reálpolitika diktálta már 1847-ben Petőfinek ezeket a csodálatos sorait:

„Ha majd a bőség szarujából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk...”

A „józanok”, a „megfontoltak”, a „realisták” más elveket és más gyakorlatot követtek – egészen Világosig.

És ma? „Ne áltassuk magunkat – írja Illyés utóhangjában –, nem diadalmaskodott. Amit legkevésbé várt az utókortól: gondolatai, nagy okai a haragvásra, álmai a szabadságról, s a nép jövőjéről változatlanul időszerűek.” És amit talán még ennél is kevésbé várt: követeléseit ma már sokszor az ő stílusában, az ő felületesen, rosszul ellesett gesztusaival temetik el és az ő gyengén, hamisan sikerült szobrát állítják följük síremlékül. Illyés könyve gyönyörű tiltakozás e gyakorlat ellen.

Bálint György: Szergej atya példázata

Tolsztoj halálának huszonötödik évfordulóját az egyetlen méltó módon ünnepeltem meg: Tolsztojt olvastam. Az „Iván Iljics halálát” és a „Szergej atyát” olvastam el újra, otthon és a villamoson. Már rég nem olvastam Tolsztojt és ezt hibának tartom. Mindenkinek, aki írással foglalkozik, legalább hetenként egyszer el kellene olvasnia néhány oldal Tolsztojt, hogy egyszerűséget tanuljon tőle. A „Háború és béke” írója élete végén értéktelennek tartott minden olyan műalkotást, amit egy paraszt nem tud megérteni. Ez túlzás volt, mert Tolsztoj értékmérő normának tette meg a parasztok primitívségét, egy igazságtalan társadalmi helyzet egészségtelen következményét. De egy bizonyos: ez az író tudott olyan egyszerű lenni, hogy az orosz parasztok is megértsék és amellet mégis Tolsztoj maradt. Szigorú író volt, önmagához éppen olyan szigorú, mint az élethez. Nem engedett meg magának írói fényűzéseket és stílusbeli kényelmeket. Keményen, határozottan és szűkszavúan írt – igen, szűkszavúan. A „Háború és béke” az európai irodalom egyik legnagyobb terjedelmű regénye példátlanul szűkszavú írás. Egyetlen jelzőjét sem lehetne kihagyni, egyetlen kötőszavát sem lehetne elejteni. Mindenből csak a legszükségesebb van benne. Tolsztoj írásából úgy hiányzanak a sallangok, mint a természetből. A fákon nem akadnak

felesleges rügyek, az állatoknak nincsenek díszítő vagy aláfestő célzatú végtagjaik, a tengernek nincsenek elhanyagolható öblei. Tolsztoj valószínűleg, mint ember is ilyen jelenség lehetett, megfellebbezhetetlen és lealkudhatatlan valóság, mint egy erdő, vagy az időjárás. Képei után ítélve, félelmesen tiszta és szigorú szeme lehetett; Pásztor Árpád, aki beszélt vele és könyvet írt róla, gyakran emlegeti ezt a felejthetetlen szempárt.

Iván Iljics halálát olvasom a villamoson, 1935 november 20-án, egy rideg-szürke, nyirkos napon. A tekintélyes, családos polgár halálának kétségbeejtő sivárságát és magányosságát senki sem írta meg tragikusabban és mélyebb, homályosabb perspektívákkal, mint Tolsztoj, akit az utóbbi időben sokan második helyre szorítanak Dosztojevszkijel szemben és „egysíkúnak” és „naturalistának” ítélik. Akik így beszélnek, bizonyára nem olvasták az Iván Iljics haldoklásáról szóló fejezetet, amely így kezdődik: „Annak az egyedüllétnek utolsó idejében, amelyben akkor volt, mikor arccal a dívány támlája felé fordulva feküdt, egyes egyedül egy népes város és számos ismerőse és családtagjai közepette, olyan elszigeteltségben, amelynél teljesebb sehol sem lehetett: sem a tenger fenekén, sem a föld méhében – e borzalmas egyedülléte utolsó idejében Iván Iljics csupán a múlt emlékeinek élt.” Sok minden eszébe jut a haldoklónak, amíg végül megállapítja negyvenöt évről és mindenről, ami az alatt történt, hogy „mindez nem volt helyes, mindez rettentő óriási csalás volt, amely elfedte az életet és a halált... Nyögött és vergődött és a ruhát tépte magán. Úgy tetszett neki, hogy a ruha fojtogatja és szorítja. És ezért gyűlölte azokat, akik ráadták.”

Lehet, hogy ilyen haláltól félt Tolsztoj, amikor 1910 novemberében elhagyta Jasznaja-Poljanát és mindazokat, akikhez a törvény és a vér kapcsai kötötték. Iván Iljics halálától valóban megmenekült. Az asztapovói állomásfőnök szolgálati szobájában a világ részvéte leste utolsó lélekzetvételét. A világ részvéte és a világ szenzációéhsége. Nem halt meg magánosan, haldoklása közüggé vált, ha nem is egészen úgy, ahogy ő szeretne volna. Ekkor sokmillió híve és néhány száz gyakorlati követője is volt már, de a hívek és követők inkább személye felé fordultak, mint tanítása felé. Nem tudott igazi mozgalmat teremteni. Azok a szakállas, nyerskoszton élő, kereszténységet, buddhizmust és gnoszticizmust zagyván összehordó magánpróféták, akik időnként Tolsztojra hivatkozva tűnnek fel a szellemi élet külvárosaiban, mérhetetlenül távol vannak tőle. Azt hiszem, ő volt az egyetlen igazi tolsztojánus és ez érthető is. Késői világnézete, ez a különös, anarchikus orosz őskereszténység, ez a meghasonlott szakítás a kultúrával és minden társadalmi rendszerrel, nem lehetett teherbíró és időálló. Az orosz nép, melyért Tolsztoj írt és meghalt, csodálta és szerette őt, de más utat követett.

Mi a tanulság Tolsztoj halálából, gondoltam az asztapovói tragédia huszonötödik fordulóján, mi az, amit az úgynevezett szellemi embereknek meg kell jegyezniük belőle? A válasz nehéz volt. Azután újra elolvastam gyönyörű és szimbólikus novelláját Szergej atyáról, a nagy „sztarecról”, a szent remetéről, a lelkek szuggesztív oktatójáról, akinek cellájához ezerszámra zárandokoltak tanításért a hívők. Szergej atya néhány évtized után kételkedni kezdett tanítása és remetesége erkölcsi értelmében. Elvándorolt tehát és felkereste unokahúgát. Öregasszonyt talált a régi házban, fáradt és mégis sokat dolgozó öregasszonyt, aki felnevelt egy sereg gyereket, egy sereg unokát, és most nagy erőfeszítésekkel maga tartja el egész családját. Szergej atya hosszan beszélget vele és azután felismeri a nagy igazságot: nem ő volt az igazi, hanem ez az asszony. „Igen – mondja – egyetlen jócselekedet, egyetlen pohár víz, amit jutalom gondolata nélkül adunk – drágább mindennél, amit én tettem az embereknek.” Igen, azt hiszem, ez a kis novella meggyőzőbb és mélyebb tanulságot ad, mint Tolsztoj elvonulása és halála. Ottmaradni a

helyszínen, részt venni, mélyen bent dolgozni a mindennapi élet közepén, napi problémákkal szemben érvényesíteni az eszmét, a részleteken keresztül törni az utat a cél felé – nem pedig félrehúzódní és a távolból tanítani. A lemondás, hamis szerénység: aki a világról lemond, az lemond a küzdelemről is. Elvonultan könnyű hűnek maradni az elvhez – bent a forgatagban kell hűnek maradni hozzá, az a nehéz és az az igazi.

A hulláégető

Kopfrkingl úr – Ladislav Fuks *A hulláégető* című regényének főhőse – a világ legjóságosabb és legunalmasabb kispolgára. Szeretettel övezi feleségét, nagy gonddal neveli gyermekeit, mindenkit óv a káros szenvedélyektől és folyamatosan igyekszik csinosítani a lakását, különböző giccs tárgyakat helyezve el benne. Tipikus figura, aki azonban – a regény, mint műfaj esztétikai kívánalmainak megfelelően – nem hagyja el megszokott környezetét, csak éppen hulláégetéssel foglalkozik. A prágai krematórium kiváló munkatársa, de annyira, hogy a nappalija falán ott függ a hamvasztó kemencék menetrendje. Ideológiát gyárt a hamvasztásból, amennyiben annak segítségével fél óra alatt a por visszatérhet a porhoz, szemben a hagyományos temetést követő évtizedekig tartó oszlással – amely persze a csontokra nem vonatkozik. Mindennél fontosabbnak tartja az elhunytak „legkíméletesebb” átsegítését az öröklétbe, már csak állandó olvasmánya, egy Tibetről szóló könyv alapján is. Nézeteinek formálásában fontos szerepet játszik, a mindenkori sajtó és barátja, Willi, a hazaáruló, az 1938-as csehszlovákiai események során a náci expanzió egyik szekértolója, akihez Kopfrkingl úr békés húrokat pengetve így szól:

„– A világon legyen béke, igazság és boldogság.

– Az nem hullik csak úgy az égből – mondta Willi –, harcolni kell érte. A kívánságok, a szavak nem érnek semmit, csupán a tettek. És azokat csak százszázalékos emberek hajthatják végre. – Aztán még megjegyezte: – Az ő kezükben nyugszik Európa igazságos elrendezése, nem az alacsonyrendű gyenge bábok kezében. Nézd meg Ausztriát – kezébe vette az újságot, és címlapjával fölfelé fordította –, a birodalommal való egyesülése az első lépés. Hitler zseniális politikus, megszabadít egy százmillió nemzetet a szenvedéstől, nyomortól, munkanélküliségtől, méltó helyet biztosít neki a világban... nem láttatok azokat a röpiratokat, amelyeket az SdP, a szudétanémet párt adott ki?

– De hát én azt hittem – kiáltott fel Kopfrkingl úr meglepetten –, hogy agrárpárti vagy!

– Természetesen – mondta Willi –, de német agrárpárti. Januárban megállapodtunk, hogy egyesülünk az SdP-vel. Szerényen hozzátehetem, hogy némi részem van ebben az egyesülésben. Csehszlovákiában kialakulóban van a német egységfront. A mi nemzetünk ellen a háború után jogtalanságot követtek el, és nekünk ezt helyre kell hoznunk. Akiben német vér van, aki a háborúban a németek ellenségei ellen harcolt, aki békét, igazságot és boldogságot akar, az az SdP

zászlaja alá sorakozik. Még nem késő, ez áll abban a röpiratban, amelyik egyúttal jelentkezési ív is... lépj be. Hitler nélkül elvesznénk.

Kopfrkingl úr zavartan nézett Willire [...]

– Én nem tudom, az az SdP... – kezdte a felesége bizonytalanul, és zavarában ivott egy korty teát, a csésze az asztalon állt a borosüveg mellett –, a gyerekek cseh iskolába járnak, otthon csak csehül beszélünk, mint most is. ...

– Mi sohasem beszéltünk németül – helyeselt Kopfrkingl úr –, a könyvtáram is csupa cseh könyvből áll... ami a mi német vérünket illeti... hiszen alig néhány csöpp csörgedezik ereinkben.”

Kopfrkingl úr gondolkodásába azonban észrevétlenül beszüremlenek Willi nézetei, mert nem sokkal később – lakása csinosítgatása közben – már azt magyarázza a feleségének, abban, hogy a boldogságért, igazságért és a békéért harcolni kell, alighanem igaza van Willinek. Sőt, „a boldogságot csak az erős, százszázalékos emberek tudják kiharcolni. A gyengék nem igen képesek megszüntetni az üldözést, a kizsákmányolást, a nyomort, azok csak szenvedni tudnak, szegények.”

Fuksnál egy pszichológus sem ábrázolhatná pontosabban azt a lélektani folyamatot, amelynek során egy embernek anélkül cserélődik ki a nézetrendszere, sőt az egész értékrendje, hogy azt egyáltalán észrevenné. Ma már a náci példán túl, a II. világháborút követően is létrejött számtalan ocsmány diktatúra életképessége bizonyítja, hogy az emberi jellem – vagy jellemtelenség – egyik fő sajátossága az indoktrinálhatóság. (Ám mindezt Fuks túl hosszadalmasan, rengeteg felesleges részlet ismétlésével ábrázolja, amely – amúgy nem túl hosszú – regényét vontatottá teszi.) Felesége legnagyobb meglepetésére Kopfrkingl úr hamarosan azt jelenti ki „tisztá germán lélek vagyok, ezt Willi mondta ma nekem. Predesztinált, kiválasztott ember.”

E predesztinált, kiválasztott ember azután koldusgúnyában kikémleli a prágai zsidó közösség ünnepi vacsoráját, majd hamarosan ott feszíthet a nácik díszestéjén a Casinóban, ahol először Willi, majd a birodalom magas funkcionáriusa gyalázza a feleségét:

„– Herr Kopfrkingl – bólintott a magas rangú úr –, a közönség és küldetésünk érdekében *áldozatokat* kell hoznunk. Jövő héten beszélni akarok a prágai Sicherheitsdienst főnökével, és a birodalmi protektor úr titkárával, Boehrmann-nal... De előre félek, mit mond majd nekem... Valóban félek, hogy így nem töltheti be azt a magas tisztséget... így nem... – és a magas rangú úr rámosolygott Ernára és a szép szőkékre, arra is, aki olyan volt, mint egy angyal és mint egy kiváló színésznő, és Kopfrkingl úr is rámosolygott Ernára meg a szép szőkékre, és az, aki olyan volt, mint egy angyal és mint egy kiváló színésznő, hirtelen Kopfrkingl úr vállára támaszkodott, és aztán... aztán Kopfrkingl úr azt mondta:

– Hiszen *elválhatok* tőle, uraim.”

Akármilyen undorító is a szeretett feleség megtagadása, de létező, gyáva kisemberi magatartás. Az 1933-ban a nácikra szavazó csaknem tizenkétfélmillió német nem volt gazember, csak megfélemlített apró polgár. És ezen a ponton Fuks eltéved a pszichologizálás, a groteszk és a valóság útvesztőjében. Kopfrkingl úrból gengsztert csinál, aki módszeresen kiirtja a családját, hogy ő lehessen a prágai krematórium igazgatója. Holott a gyilkosságra csupán a fasiszta társadalmat megfélemlítő, félkatonai szervezetekbe tömörített söpredék tagjai hajlandók önként. A társadalmi tragédia éppen abban áll, hogy a náci rendszer építőköveit jelentő szavazók úgy érzik, voksukkal

a törvényes rendet támogatják, és egyébként eszükbe sem jut megszegni a hagyományos normákat.

Fuks regényét tovább gyengíti, hogy náci elvtársai felajánlanak Kopfrkingl úrnak, a hullaégetőnek valami nagy terv megvalósításában való részvételt, majd mielőtt ebbe belevághatna, őt választják meg a dalai lámának, majd elviszik az őrütek házába. Vagy ez csak álca? Hisz a regény végén az antihős kijelenti: „Boldogult emberiség. Megváltottam őket.”

A *Hullaégető*ben Fuks mérhetetlenül fontos kérdéseket boncolgat, még ha nem tudja is – maradéktalanul – megválaszolni azokat. E kérdések megválaszolásával azonban a történelemtudomány, sőt a pszichológia is adós és talán az is marad örökre. Próbáljuk csak végiggondolni, hogy a saját kis életünkben sokszor milyen hatalmas megfontolás trágját jelenti egy-egy jelentéktelen probléma, miközben alig gondolkozunk azon, hogy kinek a kezébe adjuk hazánk sorsát a választásokon. Mindazonáltal az író bármilyen nehéz témába fogjon is, mindig külön világot alkot, amelyet a teljes műhöz méltó befejezés koronáz meg, mint arra az Iliászé a legszebb példa:

„Így rendezték ők a lovas Hektór temetését.”

Dull Ernő: Hol vannak a hollók?

Máskor hollóktól feketéllett ég s föld,
szárnyaikkal egymást súrolva
gyűjtögettek, kapirgáltak,
csőrüket egymásba vágták a konc,
egy-egy dög fölött marakodva,
halottá szántották a tájat,
hogyan kövérré hízhassanak.

Hol vannak most a hollók,
ha a fekete, sivár földön,
sem a kopasz fákon nincsenek,
vasszürke felhők tépdesett
függönye alatt sem repülnek?
Bennünk? Vagy már egy hatalmas
holló gyomrából tekintgetünk?

Lukáts János: Az utcaseprő sepreget

A lapátról állandóan lehullottak a falevelek, a seprű alól meg állandóan kibújtak, Gerendásnak kétszer-háromszor is utánuk kellett nyúlnia, amíg valamennyit egybeterelte. A lapát hosszú szárát a közepén markolta meg, a seprűvel leszorította a leveleket, és úgy csoszogott el a kocsüg. Belekotorta a leveleket a lapátról, de ha éppen fújt a szél, újra szétszórta a levél nagy részét. Gerendás csak sóhajtott ilyenkor, megvárta, amíg eláll a szél, akkor aztán utánament a zizegő szökevényeknek. Övé volt a Városliget fősetányának mindkét oldala, meg még a jégpálya mögött a nagy park is, három kanyargós úttal keresztül-kasul. Gerendás általában elégedetten nézett szét birodalmán, de zsúfolt nyári délutánokon robotos munkahelynek érezte a ligeti sétányt.

Gerendás nem volt mindig utcaseprő, bár hivatalosan most is *köztisztaságinak* nevezték, és a főváros címerét viselte elnyűtt zubbonyán. Korábban, hajh, korábban ott dolgozott a Vidám Parkban, nem is akárhol! *Lökd meg a kecskét!* – ez volt a neve annak a mutatványos bódénak, ahol az erős fiúk kipróbálhatták az erejüket, ahol egy leszegett fejű, megvasalt, kerek fakecskével farba lehetett billenteni egy bohócforma figurát. A bohóc egy sínpálya tetején kalimpált, a kecske pedig, fogantyúval a farka táján, a pálya alján várta, hogy egy erős marok nagyot taszítson rajta. Ilyenkor vészjóslóan leszegetve fejét, felrohant a sínpályán, ameddig a taszítás erejéből tartott. A pálya kétszer is meredeken emelkedett, nem volt könnyű elérni s még kevésbé megdőfni a kalimpáló bohócot. Akinek sikerült, az erős legény volt aznap a Vidám Parkban, de talán az egész Városligetben. Gerendás csak ránézett a vállalkozókra, és már tudta, a kecske kinek mekkora utat lesz hajlandó berohanni. Éjszakánként, amikor a látogatók hazaszédelegtek, ő még ott maradt, és a maga kedvére lökdöste a kecskét. Bele is tanult kellőképpen, tudta, mekkora erő és milyen lendület kell, hogy a bohóc fején megcsörrenjen a csengő. De a csengőhangokat Gerendáson kívül éjszakánként senki se hallotta.

Aztán egyszer azt mondta a Park vezetősége, hogy a *Lökd meg a kecskét!* otromba, régimódi virtuskodás, meg kell szünnie! Helyette lett ürrepülő, zuhanóbombázó, dinoszaurusz, mágnestáblás golyószóró és egyéb korszerű, kulturált játék. Gerendás fogta a kecskéjét, zsákba gyömöszölte és hazacipelte, most ott búslakodik a kredencen, leszegett szarvakkal, körbefászlított vasfogantyúval.

Gerendás itt kapott állást a közelben, a fák mindig hullatják a levelüket, a Ligetben mindig van munka. Ha megpihen munka közben, a fák között beleshet a Vidám Park mutatványosbódéi közé, a lesikló csónak csobbanását is hallja, a hullámvasúton utazók visítózását is, olyan zajok ezek, amelyek húsz év alatt életének részei lettek. Ha nem hallaná, hiányoznának neki...

Amikor beállt a köztisztaságiakhoz, kapott Gerendás egy kétkerekű, öblös szemeteskocsit. Megmarkolta a két fogantyúját, de bizony nem a kecske vászonfogóját érezte a tenyerébe simulni, felsóhajtott és ment a levelek után. Ősz volt, elseje volt, aznap többen is munkába álltak a köztisztaságiaknál, senki se törődött Gerendással. Csak ez a sunyi Lapics gúnyolódott vele, akit ugyanaznap küldtek el a Parkból, mint őt. De Lapicsnak nem tetszett a köztisztasági munka, ő inkább a hajléktalanok körül sündörgött és orgazdaskodott. Néha odaoldalgott Gerendáshoz, és

megvételre kínált neki ezt-azt, de Gerendás csak foghegyről válaszolt Lapicsnak, vagy a vállát vonogatta. Lapics idővel leszokott Gerendásról.

A levelek között mindig lehet találni valamit, hol egy fél pár kesztyűt lelt Gerendás, hol elejtett cumit, nyakörvet, sőt egyszer egy ezüstözött cigarettatartót is. Így ősszel egy-egy kóbor állat is bevackolta magát a levelek alá, Gerendás ilyenkor méteres körzetben kikerülte a formálódó fészket.

Aznap talán az év utolsó kellemes vasárnap délutánja volt, október végi, fáradt napsugárral. Délután szél kerekedett, hullott a levél, Gerendás megvárta, míg a sétálók hazaindulnak, akkor kapta a nyírfa seprűt, a lapátot, és ünnep utáni, nagy söprésbe fogott. Amikor a második lapát levelet a kocsi alá ürítette, tompa puffanást hallott a vasteknő alján. Kézzeel hímzett, piros bőrtárca feküdt a kocsi alján, nagyobbacska lányok hordanak ilyet. Gerendás kiemelte a levelek közül, ujjait végigfuttatta a puha bőrön. Nehéz volt a tárcsa, még valami jó illatot is árasztott, talán a táscsa, vagy a kabát emlékét őrizte, amelyből kiesett. Gerendás körülnézett, aztán a zsebébe csúsztatta a tárcsát – Majd, ha magam leszek, akkor megnézem alaposan! – gondolta.

A sétány túloldalán Lapicsot vette észre, az orgazda az úttesten át közeledett, kezeit a zsebébe süllyesztve.

– Mit leltél, Gerendás? Csak nem aranyadarat? – vigyorgott Lapics.

– Semmi köze hozzá! – mordult rá Gerendás, és szembe fordult Lapiccsal, nem szívesen mutatta neki a hátát, sok mindent beszéltek az orgazdáról.

– A tiéd az a tárcsa? Ha ideadod, én visszaviszem a tulajdonosnak! – ajánlkozott kéretlenül, és már a kezét is nyújtotta Lapics.

– Pont maga! – morogta Gerendás, aztán mégiscsak elfordult, és a válla fölött válaszolt: – Majd megkapják, ha itt az ideje – megmarkolta a seprűt, jó, ha az ember kezében van valami hosszúnyelű szerszám.

– Meg kéne néznünk, mi lakik benne – még fel is nevetett Lapics, amint a kezét nyújtotta Gerendás zsebe felé. – Hátha meg lehet osztolni rajta! Persze igazságosan.

– Ezen nem, ez valakié! – a seprűnyéllel tolta el a hivatlan kezét az utcaseprő.

– De nem ám a tied, Gerendás!

– De a magáé se!

– Akkor legyen mind a kettőnké. Mégiscsak barátok volnánk. Parkiak...

– Tűnjön el innen, Lapics! – elfordult, nagy léptekkel indult Gerendás a virágágy belseje felé. – És ne rúgja szét azt a levélhalmot – fordult hátra hirtelen –, egy süncsalád lakik alatta.

Lapics a gyepágy szélénél megtorpant, csúnyán, sziszegve felröhögött: – Jól van, Gerendás, megbánod még a kapzsiságodat! – és elvonszolódott a városligeti híd felé, útközben vissza-visszanézett, az utcaseprő seprűt lassú, széles mozdulatokkal.

Aztán mintha pihenne, leült a padra, a seprűt a lába közé szorította, miközben a tárcsát két kezébe fogta, és a zárat óvatosan fölpatintotta. Volt benne pénz elég. – Minek ennyi pénz egy gyereknek! – zsörtölt Gerendás, de volt benne rágógumi meg egy félig megírt levél meg egy uszodabérlet is. – Itt hord mindent, ami az övé! – fölhúzta az egyik szemöldökét Gerendás, ez

nála a mosolygást jelentette. A tárca legalján egy családi kép volt nejlon alatt: anya és lánya, a lány lehetett a tárca gazdája. Elképzelte Gerendás, hogy sajnálja most a lány a tárcát, hogy korholja az anya a lányát, de leginkább azt, hogy tette volna zsebre Lapics a pénzt, hogy dobta volna a fényképet a kukába, a tárcát – a szép, varrott bőrtárcát – meg hogy adta volna el barátainak az orgazda.

A fénykép hátoldalán ott volt a lakcím, valamelyik csöndes zuglói mellékutca, csak át kell vágni a Ligeten, tíz perc sincs gyalog. Hát... ? Gerendás elzörömbölt vaskocsijával a nagy konténerig, belefördította a halomnyi levelet, pedig még csak félig volt a kocsi. Aztán másfelé vette útját, keresztül a parkon. Ez már nem az ő birodalma volt, itt egy öreg mamlasz az utcaseprő, Gerendásnak eszébe se jutott, hogy összesöpörje, vagy fölszedje a levelet, a papírpoharakat meg a többit.

– Azért egy pohár bort adhatnának! – ez csak úgy átvillant a fején, ahogy odaképzelte magát a zuglói ház ajtajába.

– Ne felejtse el, Gerendás, te most már nem a vagány parki mutatványos vagy, hanem ligeti utcaseprő! – figyelmeztette magát Gerendás. És megint föl húzta a szemöldökét.

Megtalálta az utcatáblát. Mielőtt befördült volna, leállította a vaskocsit a járda mellé, le is láncolta. – Sok itt a csibész! – morogta magában. Tett néhány lépést, aztán lekapta a zubbonyt magáról, a karjára csapta. Nem volt baja a köztisztasági jelvényel, de most mégse kéne mutogatni.

A ház előkertjében egy lányka babrált a kapukulccsal, idegesen rángatta a kilincset.

– Ez az! – állapította meg magában Gerendás. Mondta a lány nevét, ahogy a tárcában olvasta, és ahogy egész úton mondogatta.

A lány rácsodálkozott, kezében megállt a kulcs. Gerendás kivette zsebéből a tárcát, tartotta a kezében, a kapu zárva maradt közöttük.

– Jaj, ez az enyém! – éppen a rácson nyújtotta át Gerendás, amikor a lány a tárcát már ki is kapta az utcaseprő kezéből. – Mama, mama, nézzed! Ez az ember visszahozta! – és szaladt be az emeletes villába. Többet nem került elő.

Gerendás még ácsorgott egy darabig, aztán elfordult, ment vissza a szemetekocsijához. Levette róla a láncot, tolni kezdte a csöndes, zuglói utcán vissza a Liget felé. Talán öt lépés után megállt, magára cibálta a köztisztasági zubbonyt, két kezét fázósan összeütötte, aztán az egyik öklével beleboksolt a levegőbe:

– Na, most gyere ide, Lapics...

Jorge Luis Borges *Berkley dilemmája* című esszéjében – hogy annak ismertetését a végéről kezdjem – saját dilemmájába botlik, amely egyszersmind életművének egyik tengelye is: „A Valóság olyan, mint a tükörben feltűnő ábrázatunk, látszat, amely miattunk létezik, velünk jön, mozog és tűnik el, ha pedig meg akarjuk találni, elég elindulnunk, s folyton belebotlunk.”

George Berkley (1685-1753), a világ talán leghíresebb szubjektív idealista filozófusa a söréről híres Írországbeli Kilkenny mellett született, és teológiai tanulmányai elvégzése után mint anglikán lelkész, majd püspök szolgált hazájában. Élete derekán egyetemet akart alapítani Bermuda szigetén, amely missziós célokat szolgált volna, de terve, noha kezdetben sokan lelkesedtek iránta, végül támogatás híján kudarcba fulladt. A Rhode Island-i Newportban még ma is áll Berkley saját kezűleg épített háza, amelyben majdnem három évig várta az otthoni támogatást.

Borges nem vette észre, hogy az a létparadoxon, amelybe minduntalan igyekezett beleszorítani a világot, tökéletesen kifejeződik abban a Berkley-s magatartásban, hogy elutazik messze földre és ott várja a támogatást egy távoli szigeten megalapítandó egyetemhez évekig.

Berkley gondolati fejlődése során legfőképpen Locke nézeteivel került szembe, aki „nagy gépezetnek”, vagy „óraműnek” tekintette a világot, egyszersmind kijelentette, hogy a szín a világnak nem valóságos, csak látszólagos jegye. Berkley úgy érezte, nem lehet, hogy a világ holmi szerkezet, amely megtévesztő módon jelenik meg számunkra, és elutasította azt a gondolatot, hogy tagadjuk meg az érzékszerveinknek megmutatkozó csodákat csak azért, hogy elhiessük, milyen visszataszító az univerzum.

„Esse est principii”, azaz a létezés érzékelést jelent – állította Berkley. Micsoda heroizmus egyetlen mondattal kifejezni az életet! Borges nem hívta fel a figyelmet arra, hogy az ír génuszban még ott lobogott az a szenvedély, amely a Szókratész előtti görög filozófusokat arra ösztönözte, hogy egyetlen szubsztanciával akarják megragadni a mindenséget.

„Azt, hogy sem gondolataink, sem indulataink, sem a képzeletünkben kialakított ideák nem léteznek az elmén kívül, bárki hajlandó elismerni – idézi Borges Berkleyt. – Az én szememben az sem kevésbé nyilvánvaló, hogy a különféle érzetek, vagyis az érzetekbe pecsételődő ideák, bárhogy keveredjenek vagy kapcsolódjanak is egymással (azaz bármilyen objektumot alkossanak), nem létezhetnek másként, mint az őket észlelő elmében... Azt mondom, hogy az asztal, amelyen írok, létezik; azaz látom és tapintom, és ha kimennék a dolgozószobámból, azt kellene mondanom, hogy létezett, értve ezen, hogy ha dolgozószobámban lennék, észlelhetném, vagy hogy valamely más szellem éppen észleli... Teljességgel felfoghatatlannak találom ugyanis, ha a nem gondolkodó dolgok abszolút létezéséről beszélnek, tekintet nélkül arra, hogy ezeket a dolgokat észlelte-e valaki. Lenni (esse) és észleltnak lenni (percipi) számunkra ugyanaz; és nem lehetséges, hogy az őket észlelő elméken vagy gondolkodó dolgokon kívül bármiféle létezéssel bírjanak.” [...]

Ámde – mondják Önök – bizonyára mi sem könnyebb, mint fákat elképzelni például a parkban, vagy könyveket egy dolgozószobában, noha senki sincs ott, aki észlelné őket. Erre azt felelem, hogy ezt valóban megtehetik minden nehézség nélkül; de hát esedezem, mi más ez, mint hogy elméjükben bizonyos ideákat alkotnak, amelyeket könyveknek és fáknek neveznek, közben pedig mellőzik egy olyan személy ideájának megalkotását, aki észlelheti ezeket a tárgyakat? De vajon Önök nem észlelik vagy gondolják-e őket mindvégig?”

Borges szerint Berkeley „elfelejtette”, hogy ha egyszer egyenlőséget tesz megismerés és lét között, ténylegesen megszűnnek a tárgyak, mint autonóm létezők, és csak átvitt értelemben állítható, hogy megsemmisülnek, vagy újból megszületnek. Ha a dolgok csak akkor léteznek, amikor rájuk irányul az elménk, abból az következne, hogy az elme csak a dolgokat észlelő és a dolgokon elmélkedő elmeként létezik. Ezzel nyomban szertefoszlan a nemcsak a külső, hanem a szellemi világ egysége is. Érvényét veszítené a tárgy, s vele együtt az alany. Egyszerre tűnne el a két hatalmas szubsztancia, a szellem és az anyag, az élet pedig lelkiállapotok szövevényes halmazává, amolyan álmodó nélküli álomvilággá válna. Borges azonban végül is csak megveregeti az ír géniuszt vállát:

„Nem kell azért nagyon bánkódni, hogy milyen zűrzavart teremt ez az elmélet, mert az csupán az élet összes pillanatának képzeletbeli halmazára vonatkozik, de az egyes pillanatok rendjét és szabályosságát érintetlenül hagyja – írja. – A nagy metafizikai kontinuitások ellenben, az én, a tér, az idő, valóban füstté válnak... Való igaz, hogy ha egy külső észlelő határozza meg a dolgok létezését, ha azok csakis valamely elmében létezhetnek, mely felidézi őket vagy értesül róluk, akkor mit kezdünk például azokkal a kellemes, semleges vagy fájdalmas érzésekkel, amelyeknek a láncolata alkotja az életemet? Hol van akkor a múltbeli életem? Ha az emlékezet hitványságára gondoltok, kétségkívül elfogadjátok, hogy nem lehet bennem. Én csupán a szédítő jelenre korlátozódok, és elfogadhatatlan, hogy beleférjenek e roppant szűkösségébe a többi kósza pillanat rémisztő milliárdjai. Hacsak nem akartok holmi csodára hivatkozni és az egység utáni felsült vágyatok védelmére egy olyan mindenható Isten titokzatos segítségéhez folyamodni, aki úgy követ és jár át minden történést, mint az üvegen áthatoló fénysugár, egyetértetek majd velem, hogy a következő tágas szavaink teljesen üresek: *Én, Tér, Idő...*”

Vagyis, vonja le a végkövetkeztetést Borges, Berkeley megcáfolja Descartes tételét – „cogito ergo sum” (gondolkodom tehát vagyok) – és vele együtt az egész racionalizmust.

Ha mármint Borges egy XVIII. századi apologéta lett volna, a legnagyobb tisztelettel adózhatnánk káprázatos gondolatmenetének. Csakhogy ő a XX. század derekán nem polemizálhatott volna Descartes-tal vagy Berkeley-vel úgy, mintha a kortársuk volna, hacsak nem jelezte volna ezt, vagy pedig – amihez annyira értett – egy álorcás mű keretében. Borges ugyanis, aki számtalan szerepet játszott el alkotói munkássága során, de azok közül is legszívesebben a polihisztorét, bizonyára tudott arról, hogy a világ alaptörvényének megragadása filozófiai úton, amely a preszókratikus görög filozófusok számára még eleven valóságként tűnt fel, a felvilágosodás korában már illúzióvá, a tudomány és technika korában pedig pusztán lehetetlenséggé vált. Miközben korunkban a filozófia azzá vált, ami, a lenyűgöző gondolatmenetek tárházává, az érzékelés tudományos vizsgálatának szerepét a pszichológia vette át – premisszák nélkül.

Hogyan gondolkodunk? Ez Berkeley kiindulópontja csakúgy, mint a kognitív tudomány és az attribúció kutatóié. „Az érzetekbe pecsételődő ideák, bárhogy keveredjenek vagy kapcsolódjanak is egymással, nem létezhetnek másként, mint az őket észlelő elmében” – írta az ír géniuszt. Vajon nem ez a gondolkodás mechanizmusa? Ha ugyanis nem ez, akkor nem létezhetne propagandisztikus befolyásolás, amely a szentbeszédtől a reklámig ível. A csecsemő számára az a valóság, amit a bölcsőből lát, amit megfoghat, megrághat és az, ahogyan megérintik. Valószínűleg túl nagy súlyt helyezünk az oktatás hatására, míg az elemi ösztönök szerepét elhanyagoljuk. Tudniillik általában nem aszerint gondolkodunk, hogy egy bizonyos kérdésről mint vélekedett

Szókratész, Descartes vagy Berkley, hanem hogy mit mond arról a szomszédasszony – vagy a Facebookon az ismerősök –, de legfőképpen a tévéhíradó, vagyis nem jól-rosszul megalapozott tudásunkat, hanem mindennapi észleleteinket követve. Az objektum így válik szubjektummá, miközben az objektivitás semmivé foszlik. Berkley zsenije abban áll, hogy miközben a létezés értelmét kereste, felfedezte a gondolkodás paradoxonját.

Karinthy Frigyes: Ellenség

Meg vagyok értve? – mondta a zászlós kurtán és gúnyosan, úgy, ahogy az őrnagytól tanulta, egy pillanatig még nézett rá, hogy mer-e válaszolni, aztán megfordult.

Persze hogy meg volt értve. A kétnapi szabadságnak ezúttal befütyültek, igaz, hogy azzal az ígérettel, hogy a jövő héten beterjesztik Fedort három hétre. Hogy neki erre a két napra most nagyobb szüksége volt, mint jövő héten három hétre vagy nyolc hónapra, avagy örök időre, azt elmondani vagy célozni rá, jól tudta, éppen olyan nevetséges és hihetetlen és értelmetlen dolog lett volna, mint arra hivatkozni például, hogy ő szeretne élni, hogy neki tetszik a kék égbolt és a rejtelmes éjszaka, és hogy a szíve fáj, arról még lehetett volna beszélni, persze nem átvitt értelemben, nem úgy, ahogy a költők mondják, hanem úgy, hogy jelentem alássan, szívgörcsöm volt reggel. Akkor esetleg átküldik a szanitécekhez a hátsó árokba, ott jelentkezik maródíra, délután leküldik, éjszaka ott marad, reggel jelentkezik, délben vizit, délután ott marad, holnapután írást kap, esetleg azt, hogy semmi baj... ez megint két napot venne igénybe, és neki most azonnal, ma délután kellene a szabadság. A nő ma még bizonyosan odalent van, az elfoglalt faluban, de holnap már rendes őrség lesz, a telefonhuzalokat átvezetik, mindenkit elküldenek vagy nem küldenek el, de... nem, erre nem is szabad gondolni, erre az utóbbira, erre a gondolatra, úgy érezte, az ájulás környékezi. Most, most azonnal indulnia kell - hörögte magában, remegő szájjal, és mikor abban a pillanatban durva, kíméletlen pukkanással csapott le valahol egy gránát, az olyan volt, mintha valaki ököllel ütött volna a földre, türelmetlenül és parancsolóan: indulj azonnal, mert különben agyonváglak. Elég soká vártam, három évig tűrtem, hogy élj, a piszkos és ostoba hullák közt, de most már nem várok két perccel se tovább, ha azonnal nem mégy a fenébe, agyonváglak.

– Még agyonvágthatják az embert... – mondta határozatlanul, és mikor Pohr, aki kétlépésnyire tőle feküdt a hasán, erre a meglepő kijelentésre nem válaszolt, magyarázóan tette hozzá – mielőtt azt a három hetet megkapom.

Ekkor oly keserű erővel facsarta össze torkát a fájdalom és gyöngédség, hogy úgy érezte, minden felelősség alól feloldja ez a fájdalom. Óvatosan felemelkedett és körülnézett. Az árok túlsó falán éppen kíváncsian és ijedten futottak a rések mellé, heves, sűrű, makacs ágyúzás tört ki egészen közletről.

– Mi az Isten – dadogta elhűlve. – Csak nem támadunk?

Átvillant rajta a jól ismert érzés: most vagy egy óra múlva, kiugrálni, lelapulni, aztán előre...

Ekkor elszánta magát. Elég homályos volt már, és tudta, hogy minden simán fog menni.

– Lemegyek a latrinához – mondta közönyösen és odavetően, mintegy magának, de úgy, hogy a társa is hallja.

A kurta összekötő árkon nehéz léptekkel, szürkén vonult keresztül. Mikor a latrinához ért, egy pillanatra meghökkent. Aztán befogta az arcát, és két ugrással átvette magát. Érezte, hogy valami sűrű és ájulatosan undorító piszok freccsen fel a köpenyére, de nem fordult meg, észrevette, hogy véletlenül senki sincs a közelben, most lehet... Felkapaszkodott a csaknem meredek vájaton, egyszer visszacsúszott, a fogát csikorgatta. Most sikerül... odakint volt a mezőn.

Valóban sötét volt már. Pár lépésnyire a kiserdő, ahol keresztüljöttek, balról halványan pislákol valami fény... A falu... Az egész mező, ezt még a sötétben is láthatta, fel volt túrva, át volt lyuggatva. Az erdő fái recsegték. Félrehúzta a száját, megvetően legyintett, és lelapulva futott, amikor a fák közé ért, lihegve állt meg.

Ebben a pillanatban hangos, lármás, tolakodó kereplés harsant fel a töltés felől, amit tegnap este megszálltak. Röhögni tudott volna, olyan ficáncoló és ideges diadalézés fogta el, hogy éppen jókor, éppen az utolsó percben szánta el magát...

– Gépfegyver – morogta, kurtán bólintva, okosan. – Hát mégis... már meg is kezdtük a támadást, egy óra múlva azok mind künt lesznek az árokból, és görcsös hideg, kegyetlen fegyelemben, mint egy összekapaszkodott lánc, valami különös és agyafűrt gépezet, egyszerre forogni és dübörögni és zakatolni kezdenek... az ijedt és tudatlan kis csavarok és szíjak és kerekék, amik még sohase látták a Nagy Tengelyt, csak azt tudják, hogy néha megindul valahol, messze, a gép közepén, és akkor ők is megindulnak... egy és ugyanabban a pillanatban.

Ó, milyen ismerős volt mindez, mint a hideg reggeli ébredések, mint a kemény és rágós húskonzerv, sarzsik paszomántja a durva parolin, hosszú telefonpóznák, avas olaj a fegyver závarzatán, valóság! És most megint egyszer eszébe jutott az a fájdalmas csodálkozás, mikor három év előtt először hallotta meg a gépfegyver kereplését... A háború, ütközetek, halálhörgés, dobogás valami zavaros és romantikus álmok képében élt benne mindig, cikázó villámok, éjféli lovak nyerítése... tikkadt és részeg félelem és lelkesedés, dobogó szív, mámor... De minderről szó se volt akkor reggel, s azóta... mert reggel volt, hűvös, rossz szagú reggel, bambán és fáradtan és gondolat nélkül marsolt... és akkor egyszerre valami kiállhatatlan, egyhangú karattyolás zendült fel, és valaki azt mondta: "Gépfegyver." Csak nehezen tudta elhinni és megérteni, hogy ez az, amiről szó volt: hogy most valahol embereket ölnek, talán őket is mindjárt... a kereplés erősödött. Hisz ebben a hangban nem volt semmi félelmetes vagy földöntúli: józan, bosszantó és sértő és süket lárma volt, mint mikor reggel megindul az üzem valami szürke és rideg gyárban, kat, kat, kat, ahol talán szalámit aprítanak vagy bádoglemezeket, vagy bőrt vagdalnak és varrnak össze, hajszálig egyforma darabkáiban, szinte unatkozva és bosszankodva, a gépek... És akkor megértette, hogy így is van, és hogy mindegy az, hogy szalámit vagy bádogot vagy bőrt vagy embert... csak ő hitte addig, hogy van különbség; odahaza, a házak és az utcák között hitte ezt, ahol mindenki másképp öltözködött, úgy, ahogy jónak látta, ahol nők mosolyogtak, és az emberek magukról beszéltek, mintha mindegyik valami külön dolog volna, egyértékű a többivel, együttvéve... ahol kirakatok voltak, és a kirakatokban könyvek, és a könyvekben emberekről volt szó, és fájdalmakról és

örömeiről és szenvedésekről... egyes, külön-külön élő emberek örömeiről és fájdalmairól és szerelmeiről...

Ó, a könyvek! Hosszú veszteglések idején, szitáló felhők alatt hideg fedezékek padlóján hasalva, milyen kábult és sajtó álomban nyelte Fedor azt a betűsorokba zárt csodavilágot, ami odaát, messze, messze pompázik és csillog, hunyorogva, valami megfoghatatlan langyos és rózsaszínű és lágy levegőben... Regények és novellák és színdarabok, egyetlen óriási útleírás bibliájává folyt össze, Ezeregyéjszaka, Kalevala, ami az álmok földjéről beszél... nem erről itt, a valóságról, a nagy emberaprító gyár valóságáról, amire most három éve ébredt fel, született meg, abból a lázas álomból, amiről azt hitte, hogy valóság, és amiről a könyvek beszéltek. Emberek, nők, szerelmek, színház... bánatos és vidám idillek és megrázó tragédiák. Különösen a féltékenységi és szerelmi drámák izgatták: meredt szemekkel és égnek álló hajjal leste, a megbántott szerelmes hogy fetreng kínjában, hány szóval és hasonlattal festi és dédelgeti gyötrelmét, hogy fojtja meg aztán a hűtlen, de végtelenül édes, édes nőt... vagy a tolvaj csábítót, megöli, mert kettejük közül csak egyik élhet, megöli, mert érinteni merte azt, aki neki az életnél és halálnál többet jelent!... Egyszer kegyetlen ágyútűzben olvasott ilyesfélét Fedor, egy életről és egy halálról volt szó a könyvben, de olyan ember életéről és haláláról, kit a könyvben megismert, jobban, mint bárkit valóságos ismerősei közül - egy emberről volt szó, őróla. És mikor a hős utolsót hörgött a könyvben, Fedor vacogva és kábultan ejtette le a könyvet, és mint az alvajáró meredt rá kipirult bajtársára, aki már néhány perc óta magyarázott neki valamit, hogy kétszázan estek el közülök, de most már biztosítva van az állás, megérkeztek a hetvenkilencesek.

És most, íme, amaz álomország felé közeledett Fedor, az ígéret földje felé, mely ott csillogott, néhány kilométernyire. Közeledett hozzá egyedül az erdőben, kiválasztottan, egymagában, mint a sarkutazó, akinek volt bátorsága hozzá, hogy kitépje magát gyáva és nyomorult társai közül, és meginduljon távoli tartomány felé, amiről régi, csodálatos legendák beszélnek... A szerelem várta Fedort a faluban, ama csodálatos hatalom és felsőbbség, mely nem dolgozik hadtestekkel és osztagokkal és zászlóaljakkal, és nem ismert terepalakulatokat és szakaszokat és rajvonalakat, hanem egyetlenegy embert ismer, a milliók közül... egyetlen embert, aki több és fontosabb, mint a többi együttvéve. És ha van bátorságod hozzá, te lehetsz az az ember. Egy órát volt együtt tegnap este Annával, és Anna azt mondta, a felhőből pottyant le vagy a földből virult, ezt megtudni nem volt ideje. Annyira emlékezett, mintha olyasmit mondott volna, hogy átutazóban volt, férjét vagy fivérét kereste a fronton, és ott rekedt, a rejtett házban, remegve és bénán, mikor a mieink tűz alá vették a falut.

Rohanni...

A sötétben torzalakok bukkantak fel, egy domb, egy kerítés... kísértetes csend mindenütt. Ez az országút... ezek már házak. Fekete, odvas ablakok tátják rá ijedt szájukat. Ez itt... ebben az irányban... Ó, igen, ez az... Fény, fény... ó, isteni szépség, álom és csoda... fény az ablaktábla mögött...

Egy ugrással vetette át magát a kerítésen. Lebukott, felállt. Oly hangosan lélegzett, szíve úgy kalimpált, hogy félt megzörgetni az ablakot, talán elijesztené... Nekifeszítette vállát az ajtónak, és kinyitotta.

Az első szobában senki se volt, de a másik szoba ajtaján keskeny fénysáv húzódott, tetőtől padlóig. Tapogatózva közeledett az ajtóhoz, elejtett egy széket. Ekkor halk sikítást hallott, az ajtó

kinyílt, és gyertyával kezében megjelent a nő. Maga elé tartotta a gyertyát, gyorsan becsapta maga mögött az ajtót, és térdre ereszkedett előtte.

– Anna... ne félj... én vagyok... – suttogta rekedten, és közeledett, hogy megfogja a kezét. De mikor odaért, és a nő arcába nézett, riadtan, nyitott szájjal hőkölt meg attól, amit látott.

– Mi az... mi történt... – dadogta, és még nem akarta hinni.

Aztán mintha szíve felszabadult volna a fejébe. Csodálatosan nagyszerű, hatalmas érzés volt ez a düh és fájdalom, olyan, amilyenről annyit álmodott borzongva és vágyva, könnyvei közt...

– Van bent valaki? – ordította idegen, ismeretlen hangon, amitől felujjongott benne a vad és dühös élet. Később, néhány nap múlva csodálkozva tűnődött rajta, miért hitte ő ebben a pillanatban teljes bizonyossággal, hogy a zászlós van bent, hiszen egészen valószínűtlen volt, hogy otthagya az ütközetet, leszökött ide, ehhez a nőhöz... De bizonyos, hogy ebben a pillanatban azt tudta és hitte, hogy a zászlós van bent, és amit elhatározott, a zászlósra vonatkozott. A zászlósra, aki nem engedte őt el, és aki idejött, hogy elrabolja tőle az egyetlen és mindenek fölött valót, aminek reménye tartotta benne az életet három év örökkévalósága óta.

Kitépte övéből a bajonettet, és élvezve az eszeveszett düh mámorát, lökte félre a nőt. Ebben a pillanatban megértette, ujjongva és boldogan, miért kellett megtanulnia ölni.

A férfi az ágyon ült, és mikor ő berontott, nehézkesen fölállt. Már a levegőben villogott a bajonett, mikor a véres párán át, ami szeme előtt kavargott, meglátta az egyenruhát. Nehéz koppanással esett ki kezéből a fegyver.

Egy ellenséges katona volt.

Akkor még nem tudta, miért nem bántotta. Tíz perc múlva, az árkok felé futva, jutott csak eszébe, elképedve, hogy ezt nyugodtan leszúrhatta volna, még meg is dicsérik, igazolhatja magát, hogy emiatt jött vissza a faluba, tudott róla, megleste, hogy egy ellenséges katona, talán kém, elbújt a faluba...

De most, az alatt a két perc alatt, míg megfordult, szótlánul kiment, átment a másik szobán, kilépett az utcára, és betette maga mögött az ajtót, az kóválygott csak határozatlan, fáradt és nyomorult bánattal szívében, hogy ezzel most semmi dolga, ezzel a fáradt és szürke katonával, ezt nem öli meg, mert hiszen ezt úgyis meg kell ölnie, holnap vagy holnapután, mikor majd együtt forognak a nagy, szürke gépben – s a maga ellenségét kereste odabent, a szobában, aki őt bántotta meg, és akit nem talált sehol.

Nándi Mihály: Autót veszek

Autót veszek – gondoltam –, hitelből. A mostanit is devizahitelből vásároltam nyolc évvel ezelőtt,

és úgy számoltam, öt év után le tudom majd cserélni. Ámde új kormány jött, a forint árfolyama pedig lezuhant, így bár a felvett forintösszeg másfélszeresét már visszafizettem, tőketartozásom csak most csökkent le a kocsii piaci értékének szintjére. A forintválság tudvalevőleg az idegenszívűekből álló korábbi politikai vezetés, a multinacionális cégek és a bankárok összeesküvésének volt köszönhető, akik miatt mérhetetlenül bürokratikus rendszer alakult ki Magyarországon. Hazánk talán már el is tűnt volna Európa térképéről, ha a kormány nem forintosítja a devizahiteleket és nem tesz hatalmas erőfeszítéseket a bürokrácia csökkentése érdekében. És 2007-ben bizony egy teljes hétig tartott, amíg vételi szándékom bejelentését követően átvehettem az új autómobil.

2015. november 10-én tehát nagy reményekkel léptem be az autókereskedésbe, ahol két modell közül szerettem volna választani. Másnap megtörtént a tesztvezetés, megtaláltam az igazit – amelyet ráadásul kedvezményesen kínáltak –, a kereskedővel megegyeztünk jelenlegi autóm beszámításában és egy öt éves futamidejű, zárt végű leasing konstrukcióban. Az ügylet elindításához szükség volt a jelenlegi hitelemre vonatkozó zárási ajánlatra. Haladéktalanul felhívtam a bankot, ahol arról tájékoztattak, hogy jelenleg a devizahitelek forintosítása folyik, így nem tudnak ajánlatot adni, csak decemberben. Értetlenkedve kérdeztem, miért nem szolgálják ki az ügyfelüket a velük kötött szerződés alapján, mire felvilágosítottak, hogy ez ellenkezne a bürokráciamentesség ellen küzdő kormány által kidolgozott törvénnyel.

December 14-én mehettem vissza a zárási ajánlattal az autókereskedőhöz, ahol leelőlegeztem az új járművet. Megállapodtunk abban, hogy a közeledő ünnepek miatt most már célszerű a továbbiak lebonyolítását január első hetére halasztani. Január második hetében, 11-én telefonáltam a kereskedőnek, hogy egyszerűsödött a konstrukció, amennyiben a jelenlegi kocsim totálkáros lett, tehát azt nem kell beszámítani, készen állok az önrész befizetésére és a szerződéskötésre. Most már tényleg megveszem az autót. Két napig nem történt semmi, majd érdeklődésemre tájékoztattak, hogy az árat még jóvá kell hagynia az importőrnek, merthogy tavalyi kedvezménytől van szó. De hát én még tavaly befizettem az előleget. Persze, nem is lesz ezzel probléma. Nem is lett, csak eltelt egy hét, mire megjött a jóváhagyás. Igényem jogosságának elismerése mellett a banki funkcionáriusoknak szintúgy jóvá kellett hagyniuk az előző évre vonatkozó leasing-ajánlatukat. Újabb egy hét telt el, mire elkezdődhetett a banki hitelképesség-vizsgálat. A munkahelyemre – azaz a cégemre – és a jövedelememre vonatkozó dokumentumok bekérése után szükségesnek mutatkozott adóbevallásom bemutatása is, amit haladéktalanul megtettem, és végre elégedetten dőltem hátra, hogy most már tényleg autót veszek.

Egy hét múlva azonban kiderült, hogy az általam benyújtott adónyilatkozat nem megfelelő. Hanem azt az adóhatóság elfogadta. Akkor is szükséges egy jövedelem- és adóigazolás a NAV-tól. Azonnal elmentem egy ügyfélszolgálati irodába és beszereztem az okiratokat, majd továbbítottam a bankhoz, amelynek illetékese tájékoztattott, hogy mivel a jelenlegi gépjárműhitelem még nem zárult le, nem engedélyezik a leasinget. Ám én még akkor, amikor a gépkocsim beszámításáról volt szó, vállaltam, hogy kifizetem a korábbi hitel maradványösszeget, egyszersmind az önrészt, tehát másfél hónappal ezelőtt rendelkezéseimre állt a tranzakciókhoz szükséges forrás, amit be is tudok mutatni. Erre azt tanácsolták, hogy szerződjön a cégem, vagy szerezzek egy készfizető kezest, akinek persze át kell esnie ugyanazon a hitelképesség-vizsgán, amelyen én elbuktam. Vállaltam, hogy kötök egy hitelgarancia-biztosítást. Ezt, a finanszírozónak százszázalékos biztonságot – nekem pedig többletköltséget – jelentő pénzügyi megoldást a bank nem ismerte.

2016. január 26-án tehát, befizetve a teljes önrészt vásároltam egy autót a cégemnek, vállalva ezzel a – súlyadó nyolcszorosát kitevő – gépjármű adó megfizetését a bürokrácia elleni heroikus keresztes hadjáratát folytató kormányzatnak. Másnap ijedten telefonáltak az autókereskedésből, hogy „elfelejtettük” a Magyar Országos Közjegyzői Kamara által üzemeltetett hitelbiztosítéki nyilvántartásba bejegyeztetni a leasingbe vevőt. Ez arra szolgál, hogy – a bürokráciával élethalálharcot vívó kormány kezdeményezésére elfogadott polgári törvénykönyv alapján – a leasing cég a saját tulajdonában lévő gépjárműre zálogjogot jegyeztethessen be... A közjegyzőnél tett intézkedésemet tanúsító okirattal egyenesen a márkakereskedőhöz siettem, aki ekkor a rendelkezésemre bocsátott egy tesztautót, amellyel addig is közlekedhetek, amíg az enyémet – bürokráciamentes országunkban – forgalomba helyezik, vagyis rendszámot kap és levizsgáztatják, ami egy hétig tart.

Az autót 2016. február 4-én vettem át.

Le Fondant: A sertés és a kerítés

Kies tanyáján éldegélt a sertés
s a földjét ocsmány sártengerré túrta.
„Kellene ide egy erős kerítés”,
röfögte, midőn ránézett az útra,
amely széjjeldúlt birtokához vezetett,
„azon jönnek s kifosztanak az emberek”.
És elkezdett kerítést vonni bőszen,
drótból, tüskéből, hulladékból hajtva,
éjente lesben állt akár egy őrszem,
kerítés-tolvaját hogy rajtakapja.
De csak nevette mind a többi sertés,
szomszéd tanyák lakói nem hogy loptak,
visítózták: „Erős kerítés nem rés”
s az ágbogak közé még trágyát dobtak.
És mond a sertés: „Egy kerítés gyöngé rés,
hármás falnál már nincs védelmi tévedés.”
Kerítést kerítéssel kerítette
szorgalmasan a sertés, csak övé lesz
a legerősebb birtok vidékszerte
s nem látta, senki más nem drótsövényez.
Erődítésrendszerben bolygva, ődöngve

sertésünk egyre attól félt, milyen gyönges midőn vörös kakas repült az ólra,
nézte a lángokat mególmozódva,
az úton éppen akkor jöttek emberek,
a tűz oltására siettek egyenest,
s mire szétszórták a tákolt védműveket,
az épület forró hamuvá szétesett.

Húrok

Nándi Mihály: „A parasztság nem ment el”

Sebő Ferenc, Kossuth- és nyugdíjas népzeneészünk, aki magát azzal az állításával helyezte el a magyar kultúrában, hogy Kodály is büszke lenne rá, a minap azt nyilatkozta Bartók rádióbeli műsorában, hogy noha a parasztság marxista szemléletű feldicsőítése indokolatlan volt a múlt rendszerben, hagyományaink megismerése szempontjából mégiscsak az tekinthető a leghitelesebb forrásnak. Mert, hangzott a magyarázat, „a parasztság nem ment el” [sic].

Nem bonyolódnék bele abba a történeti kérdésbe, hogy a marxista szemlélet a legkevésbé sem vonatkozott a parasztságra, a lenini-sztálini terror pedig miként számolta fel azt szisztematikusan – részben politikailag, majd gazdasági illetve kulturális alapjainak megszüntetésével –, ám Sebő állítása szintoly leegyszerűsítően klisészerű, mint azoké, akiket kritizál.

„A parasztság nem ment el.”

De hát ki ment el? A nemesek vagy a polgárok? Utóbbiak mind a mai napig tartó fájdalmas hiányának oka, nem letűnt századaink hányattatásaiban és belterjes, önmagát még a XX-XXI. században is újratermelő feudális viszonyainkban keresendő, hanem abban a pusztta tényben, hogy ők – ellenben a parasztsággal – elmentek?

A szobatudós azonban lényegében a parasztságról beszélt, tekintsük át nagy vonalakban annak a történelmét. 1241-42-ben a tatárok a magyar lakosság felét – tehát a magyar parasztság mintegy 45 %-át – kiirtották. Az elpusztultak helyébe jelentős, nem magyar ajkú etnikum költözött az országba, amelynek aránya az Anjou-korban elérte a 25 %-ot

A XVI-XVII. században, a török háborúk és a hódoltság időszakában a súlyos harcok és a folyamatos portyázások következtében az ország lakossága megint csak megfeleződött, és a legnagyobb veszteséget az elsősorban az Alföldön és az ország többi síkvidékén élő magyarság szenvedte el. Az 1703-tól 1711-ig tartó Rákóczi szabadságharc során a Habsburg zsoldosvezérek vandál pusztítást végeztek, hogy megtörjék a „rebelliseket”, működésük félmillió magyar vérébe került. A nemzetiségek számaránya a XVIII. században 50 % fölé emelkedett.

A XVIII. századig tehát a magyar parasztság valóban nem „ment el”, csak éppen a zömét kiirtották, így újabb és újabb etnikumok keveredtek hozzá, s ez alapvető változásokat idézett elő a hagyományban. A XIX. század végén és a XX. század elején ellenben 1,8 millió lakos vándorolt ki Magyarországról – túlnyomórészt az agrárnépességből. Ugyanebben az időszakban kezdődött, majd a XX. században felerősödött a parasztság országon belüli mobilitása, amelyet a gyorsuló ütemű iparosodás munkaerő-szükséglete váltott ki. Az 1950-es évek erőltetett iparosítása, illetve a mind jobban gépesített mezőgazdaság rohamosan csökkenő munkaerőigénye következtében a parasztság, mint olyan nem csupán mobilizálódott, hanem lényegét tekintve meg is szűnt.

Egy ilyen kitüntetett tudós, mint Sebő, aki a Zeneakadémia professzora és a népzenei kérdések véleményvezére, kötelezően ellenőriznie kellene a vázlatait, mielőtt a rádióban nyilvánvaló képtelenséget állítana általános törvényszerűségként. Ám ha mégsem általánosságban szól, tudományos szigorral jelölje meg, kit idéz, és mely korról, földrajzi tájról vagy esetleg azon belüli enklávéról beszél.

Vasáros András: In memoriam Nikolaus Harnoncourt

A klasszikus zenevilág valódi óriását gyászoljuk: 2016. március 6-án szűk családi körben, súlyos, gyógyíthatatlan betegség után, életének 86. évében békésen elhunyt Nikolaus Harnoncourt, a világhírű karmester, a régi zenei mozgalom úttörője.

1929. december 6-án, Berlinben egy arisztokrata család gyermekeként látta meg a napvilágot Johann Nicolaus de la Fontaine d’Harnoncourt-Unverzagt. Két éves volt, amikor zeneszerető családja Grazba költözött, ott kezdett elemi iskolásként zongorán és gordonkán játszani. 1944-ben az egyre hevesebb bombázások miatt Salzburg közelébe költöztek, ahol Harnoncourt az ismert csellista, Paul Grümer szárnyai alá került. Tinédzserként azonban leginkább a bábjáték kötötte le, és a világháború után is bábszínészként kívánt érvényesülni. Ám egy 1947-es rádióműsorban végighallgatta Ludwig van Beethoven *VII. szimfóniáját*... 1948-ban miközben a Bécsi Zeneakadémián tanult Emanuel Brabecnél, a Bécsi Filharmonikusok szólócsellistájaként lépett fel. Az akadémián ismerkedett meg későbbi feleségével, Alice Hoffelnerrel is, aki hegedűs és gumbajátékos volt.

Harnoncourt feleségével, Eduard Melkusszal és Alfred Altenburgerrel megalapította a Bécsi Gamba Kvartettet. 1952-ben leszerződött a Bécsi Filharmonikusokhoz, ám ekkoriban – az eredeti barokk hangszerek tanulmányozásában elmélyedve – úgy döntött, a régi zenei játékmódra és előadási szokásokra specializálódik. 1953-ban Alice-szal megalapította az első professzionális barokk együttest, melynek tagjai elsősorban vonósok voltak és nagyrészt a Bécsi Szimfonikusok közül kerültek ki. Ezzel olyan útra léptek, amelyre a kortársak közül még senki sem merészkedett. Négy éven keresztül gyakoroltak Harnoncourt lakásán a korabeli hangszereken szinte anélkül,

hogy a nyilvánosság elé léptek volna (1954-ben a bécsi Konzerthaus-ban a még névtelen együttes Paul Hindemith vezényletével eljátszotta egyszer Monteverdi *Orfeo*-ját).

1957-ben Concentus Musicus Wien néven léptek a közönség elé. Lemezfelvételek készítésére is sor került: Purcell *Hegedűfantáziáit* Bach legjelentősebb műveinek rögzítése követte. Emellett a Concentus repertoárjának olyan komponisták darabjai is szerves részét képezték, mint Telemann, Rameau, Monteverdi vagy Fux. Harnoncourt az együttesben csellózott, egyszersmind vezényelt.

Harnoncourt 1972-ben mutatkozott be karmesterként a milánói Scalaban Monteverdi *Ulisses hazatérése* című operájával. A későbbi években a klasszikus, sőt a romantikus szerzők műveit is nagy sikerrel vezényelte, és olyan zenekarok hívták meg, mint az Európai Kamarazenekar, a Berliini Filharmonikusok, és az amsterdami Concertgebouw. Monteverdihez, Bachhoz, Rameauhoz, Mozarthoz, Beethovenhez, Schuberthez vagy épp Bartókhoz ugyanazzal az eredetiséggel nyúlt hozzá. 1972 és 1993 között a salzburgi Mozarteumban tartott kurzusokat. Tapasztalatait könyvben is megírta. *A beszédszerű zenében* így ír: „A zenében talán az a legcsodálatosabb, hogy akár százféle megközelítés is létezhet, s lehet, hogy mindegyik helyes.”

Karmesteri pálcát sosem használt, úgy vélte, a kézfej mozdulataiban rejlő végtelen lehetőséget kell kihasználni. Mindig is a karaktervezénylés híve volt. Ha kellett, bölcsőt ringatott (Smetana: *Hazám – Moldva*, *Menyegzői polka*), de előfordult, hogy lovagolt (Lanner: *Vadászkedv*, *Vadászgalopp*). Mindig tudta, hogy mekkora mozdulatokat, milyen intenzitást igényel az adott tétel vagy részlet. A szinte semmi mozgástól (Bach: 147. „Herz und Mund und Tat und Leben” kezdetű kantáta) az igazán intenzív vezénylésig (Bach: *Máté passió*, „Sind Blitze, sind Donner” szakasz) nagyon széles volt a palettája. A világ szinte valamennyi koncerttermében és operaházában vezényelt, és rengeteg felvételt készített korhű és modern hangszeres együttesekkel egyaránt.

„Testi erőm megparancsolta, hogy lemondjak további terveimről” – Harnoncourt e szavakkal adta hírül visszavonulását a bécsi Musikverein közönségének 2015. decemberében egy rövid, kézzel írt levélben, egy nappal a 86. születésnapja előtt.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marcius15.hu

Webmester: webmaster@marcius15.hu

www.marciustizenotodike.hu - © 2010-2016 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!